

ԲԱՌԵՐՈՒՆ

ՄԻՒՍ ԵՐԵՍԸ

(Դ)

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿՌԱՆԵԱՆ

Յառաջարան

Հայ Աւետարանական Շարժման 150ամեակին նուիրուած Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսի այս ԺԶ հատորին բովանդակութեան հետ այս յօդուածաշարքը համընթաց պահելու դիտումով, մեր ուսումնասիրութեան իբր նիւթ ընտրեցինք փունջ մը բառեր, որոնք եկեղեցական—հոգեւորական ասպարէզին եւ անոր նուիրուած մարդոց աշխարհին կը հային, անոնց նպատակը կը բնորոշեն, առաքելութիւնը կը նկարագրեն, եկեղեցական համայնքի մը կառույցին եւ անորմէ թելադրուած կարգ մը միտքերուն հետ կ'առնչուին: Այս համարով մեր համախմբած եւ ուսումնասիրած բառերն են.

— Կրօն, Ուխտ, Արարիչ, Պաշտել (պաշտամունք), Եկեղեցի, Տաճար (մեհեան, քաղին), Աւետարան, Քարոզ, Հոգի (հոգեւորական), Վարդապետ, Համայնք, Կարգ, Աստիճան (սանդուղ), Առաքելութիւն, Ասպարէզ, Սպասատրութիւն, Ծառայութիւն, Նուիրում, Մեղք, Վնաս, Արատ, Պատիժ, Քաւութիւն, Յանգանք, Ապաշխարութիւն, Փրկութիւն (ազատութիւն), Սրբութիւն (մաքրութիւն), Արդարութիւն (արդիւնք), Բարութիւն, Չարութիւն, Դժոխք, Դրախտ, Երանութիւն:

● Գիտենք, թէ Նախամարդուն ստեղծած բառերը պատկերացումն են շօշափելի դէպքի մը: Այսօր նուիրական եւ բնազանցական իմաստ կրող բառերուն մեկնակէտը նիւթական կամ ֆիզիքական աշխարհն եղած է: Անկէ է, որ Նախամարդը իր բառերը քաղած է, ապա զանոնք անցընելով իր իմացական պրիսմակէն՝ ըստ իր ուղեղին գործածութեան հզօրացումին եւ իր մտաւոր կարողութիւններուն զարգացումին եւ փորձառութեան, անոնց իմաստը հետզհետէ յեղաշրջած է: Օրինակ՝ Աստուած,

ներկայ առումով աննիւթական, անմարմին ու գերբնական ըմբռնում մը ըլլալէ առաջ, նախապէս պատկերացուած է իբր արեւ, շանթ, ծառ, եւն., մինչեւ որ հասած է ներկայ անտեսանելի էակի մը ան—նիւթական մտածողութեան:

Նախամարդը, իր գոյութեան առաջին շրջանին, իր զգայարանքներուն հիմնովին հարկատու էակ եղած է: Սակայն ժամանակ մը ետք, (ու Այնշթայնէն շատ առաջ), ան զինք շրջապատող էակներուն եւ իրերուն յարաբերականութիւնը ըմբռնած է, եւ հասկցած է, թէ իր զգայարանքներուն շօշափած իրականութիւններուն ետին, աչքին տեսողութենէն, ձեռքին շօշափումէն, ֆիզիքական ամէն տեսակ հասողութենէն անդին, կա՛ն նաեւ անշօշափելի իրականութիւններ, կը գտնուին նաեւ Մարդը գերազանցող անտեսանելի գոյութիւններ:

Յեղաշրջումի այս հանգրուանին յատկանշական երեւոյթներէն է այն, որ Նախամարդը, Անտեսանելիին ճանաչումին հասնելէ ու բնազանցական միտքեր կազմելէ ետք, զանոնք բնորոշելու եւ գործածելու պահուն՝ նոր բառեր չէ յօրինած, այլ նախապէս ստեղծած զգայածին նոյն բառերը պահպանած ու դարձեալ կիրարկած է, անոնց տալով նոր հասկացողութիւն, իմաստի նոր տարազաւորում:

Մեր աշխատանքը անգամ մը եւս պիտի կայանայ իմաստաբանութեան ճամբով ընթանալ յեղաշրջուող բառերուն ոտնահետքերուն վրայով եւ բարձրանալ դէպի ակունքները մարդու առաջին մտածողութեան, քակելով բառերու իմաստին յեղաշրջուող մեքանիզմը, հասնելու համար անոնց ծագումնային նշանակութեան, ինչպէս կատարած էինք նախընթացաբար: (Տեսնել Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս, ԺԳ., էջ 11—26, ԺԷ., էջ 197—216, ԺԸ., էջ 13—47):

ԿՐՕՆ, ԿՐՕՆԱՈՐ

«Կրօն» բառը, ըստ հայերէն արմատներու ստուգաբանութեան, բաղկացած է «կիր» (կրել) արմատէ եւ «օն» մասնիկէ (ըստ նմանութեան «թողօն, գեղօն, թերթօն», բառերուն): «Կիր, կրել» բառերը չեն ակնարկեր նիւթական բեռի, ծանրութեան, այլ հոգեւոր, բարոյական պարտաւորութեան, որ ծագած է ո՛չ թէ արտաքին բռնութենէն, այլ մարդու ներքին համոզուածութենէն:

Այս համոզուածութիւնը իբր դրդապատճառ ու հիմք ունեցած է պաշտամունքի աշխարհը. Աստուած, կամ աստուածացած անձ մը (արքայ, պետ, քրմապետ), տեսիլք մը կամ հրաշապատում դէպք մը: «Կրօն»ի բեռը յառաջ եկած է այս համոզուածութենէն, հաւատքէն կամ հաւատարմութենէն հանդէպ այն իրականութեան կամ անձին, որուն կը հաւա-

տանք, ուստի կ'ենթարկուինք անոր, «կը կրենք» զայն:

«Կրօն»ը ի սկզբանէ մտացածին լոկ տեսաբանութիւն մը չէ եղած, այլ գործնական ապրում, մարդը յանձնառու դարձնող ու մարդէն դիրքորոշում պահանջող ուժ: «Կրօն»ը զինք ունեցողին միտքը, կամքը եւ գործունէութիւնները կը կլանէ: «Կրօն»ը մարդս «բեռ»ի տակ կը դնէ: Հաւատալը՝ ընտրութիւն մը գոյացնել կը նշանակէ: Հաւատալը կը սկսի երկընտրանքէ մը, իրականութիւն մը կամ գաղափար մը ընդունելու կամ մերժելու երկընտրանքէն:

«Կրօն»ը մարդկային հասարակութեան մէջ նաեւ հաւաքական երեւոյթ է, ազատօրէն ընկալուած «ընտրութիւն» է, ինչպէս զենդական ստուգաբանութիւնը զայն կը թելադրէ: «Կրօն»ը հաւաքական երեւոյթ լլալով՝ շուտով կազմակերպութիւն դարձած է, ունենալով իր հաւատալիքները, պաշտամունքային կանոնները, ծէսը, վայրը, իր կազմակերպչութիւնը, պաշտօնէութիւնը:

«Կրօն»ի պաշտօնեային առաջին պարտականութիւնն եղած է աստուածներուն ծառայել, պաշտամունք ընել, զոհ մատուցանել՝ յանձն հաւաքականութեան եւ որպէս ներկայացուցիչը ժողովուրդին: «Կրօն»ի մարդիկը, թէ՛ հեթանոսական թէ՛ քրիստոնէական շրջանին, միշտ անջատ ու յատուկ դասակարգ մը կազմած են: Հայոց մօտ՝ Լուսաւորչի Տունը, հրեաներու մօտ՝ Ղեւտական ցեղը, եւն.:

«Կրօն»ի կամ պաշտամունքին ծառայող մարդոցմէ պահանջուած է հոգեկան պարկեշտութիւն, արդարադատութիւն, վստահելիութիւն եւ ուրիշ բարեմասնութիւններ կամ առաքինութիւններ, որոնք անոնց անձին նուիրականութիւն փոխանցած են: Թէ՛ հեթանոս թէ՛ քրիստոնեայ կամ այլատեսակ կրօններուն մօտ՝ «կրօնի մարդը» հոմանիշ դարձած է յարգելի, անհպելի անձի, քանի որ ան կը կատարէ սրբազան պաշտօն մը, որ կ'առնչուի աստուածներուն հետ:

● Քրիստոնեայ աշխարհին մէջ, «կրօնաւոր» կոչուած է այն մարդը, որ կը ծառայէ ո'չ այլեւս մեհեաններու կամ բազիլիկներու, այլ ճշմարիտ Աստուծոյ: Ան կոչուած է «Աստուծոյ մարդ»: Աստուծոյ պաշտամունքին կը զոհէ ո'չ թէ կենդանիներ, այլ ինքզինք, իր ազատութիւնը, կ'ենթարկուի ապաշխարողական կենցաղի: Քրիստոնեայ աշխարհին մէջ, «կրօնաւոր»ը հոգեւոր յանձնառութեան տակ մտած անձ է:

«Կրօնաւոր» նշանակեց «կրօն» ունենալ (ինչպէս տաղանդաւոր կը նշանակէ տաղանդ ունենալ): «Կրօն» ունենալը՝ նշանակեց հոգեւոր օրէնքի ենթարկուիլ: Բանակայինն ալ օրէնքի եւ կարգապահութեան ենթարկուած մարդ է, սակայն «կրօնաւոր» չէ, քանի ան կը ծառայէ հայրենիքին, թագաւորին, ո'չ Աստուծոյ: «Կրօն» բառը առած է միայն գերբնական, հոգեւոր ծառայութեան, պաշտամունքի կամ գոհաբերումի իմաստ:

«Կրօնաւորիլ» նշանակեց կարգ—կանոնի տակ ապրիլ: «Կրօնաւոր»-ները սկզբնական շրջանին առանձին ու անջատ ապաշխարող կեանք մը վարելէ ետք, յետագային խմբուեցան հաւաքական կեանքի տակ, կազմեցին հաւաքականութիւններ, ենթակայ՝ նոյն կանոնագիրքի կամ միաբանական կանոնի, միատեղ «կրեցին» իրենց պարտաւորութիւնները եւ իրենց կրօնաւորական ուխտով՝ անոնց ենթարկուեցան:

ՈՒԽՏ, Ուխտաւոր

Պահլաւական ծագումով այս բառը կը նշանակէ «հաստատ խօսք», կամ ներկայ բացատրութեամբ՝ «պատուոյ խօսք»: Արաբերէն «ահտ» բառը նմանապէս համաձայնութիւն կը նշանակէ:

«Ուխտ» բառը նշանակած է նաեւ «աքլորի կանչ», ըստ տարբեր լեզուներու ստուգաբանութեան, իմաստ մը որ «ուխտ» բառին կը փոխանցէ բարձրաձայն յայտարարուած ազատ ու հրապարակային խօսքի նշանակութիւն:

«Ուխտ»ը, կամ տրուած «պատուոյ խօսք»ը, սրբազան նշանակութիւն ու տարողութիւն ունեցած է մարդկային ընկերութեան մէջ, յատկապէս այն պատմաշրջանին, ուր համաձայնութիւնները անգիր կը կատարուէին, բերանացի կը փոխանակուէին, ու այս պայմաններուն մէջ «խօսքի տէր» ըլլալը՝ արդէն իսկ ազնուական առաքինութիւն էր:

«Ուխտ»ի դէմ գործողով ամէն զանցառութիւն ծանր օրինազանցութեան, նոյնիսկ դաւաճանութեան համարժէք էր: «Ուխտադրութեմ» անձը ամէնուն արհամարհանքին ու հրապարակային այպանքին, նոյնիսկ մահապատիժի կ'արժանանար: «Ուխտ»ը սկզբնական շրջանին փոխանակուած է անհատէ անհատ, կատարուած է անհատներու միջեւ: Երբ ան կատարուեցաւ հաւաքականութիւններու կամ ժողովուրդներու միջեւ, «ուխտ»ը դաշինքի հանգամանք առաւ:

Իմաստի աճումով՝ «ուխտ» բառը նշանակեց ո'չ միայն «հաստատ խօսք», այլ նաեւ այն մարդիկը, որ իրարու միջեւ «ուխտ» կնքած են, «ուխտ»ով իրարու միացած ուխտադիր մարդոց ամբողջութիւնը, հաւաքականութիւնը: Վարդանանց պատերազմի օրերուն՝ Եղիշէ Պատմիչ «ուխտ եկեղեցւոյ» կոչեց այն հայ նախարարները, որոնք «ուխտեցին» հաւատարիմ մնալ եկեղեցիին, չդաւաճանել իրենց հայրենի քրիստոնեայ կրօնը: Անոնք կոչուեցան «ուխտադիր»ներ, «ուխտակից»ներ, որպէս զինակիցներ:

«Ուխտադիր»ի բառակազմութիւնը մեզի կը մատնանշէ, թէ «ուխտ» մը ինչ ձեւով կը կատարուէր: «Ուխտ»ը, իր ստուգաբանական առումով, ստորագրութիւն մը չէր, գրաւոր չէր կատարուեր. «ուխտ»ը «կը դրուէր»:

«Ուխտադիր» մարդիկը ընդհանրապէս իրենց ձեռքը կամ սուրը կը դնէին նուիրական խորհրդանիշի մը (խաչի, աւետարանի, սուրի, եւն.) վրայ, որպէսզի այն ինչ որ բերանով ուխտեցին, նաեւ ձեռքին շարժումով շեշտուէր եւ հաստատուէր: Որմէ ետք՝ «ուխտադիր» կը դառնային:

● «Ուխտ»ի այս սրբազան հանգամանքը պահպանուեցաւ նաեւ վանական կամ կրօնաւորական կեանքէն ներս: «Ուխտ» նշանակեց կրօնաւորի տուած հաւատարմութեան հաստատ խօսքը, երդումը, իրմէ պահանջուած զանազան յանձնառութիւնները անթերի կատարելու՝ միաբանութեան մը անդամ դառնալու համար. ո՛ւխտ՝ ապրելու միատեղ, ո՛ւխտ ապրելու աղօթքի կեանք, ապրելու աղքատ, ապրելու հնազանդ, ապրելու ողջախոհ: Ապա որովհետեւ «ուխտ»ը նախապայման էր Միաբանութեան մը լիիրաւ անդամը դառնալու, «ուխտ» նշանակեց նոյնինքն Միաբանութիւնը, այսինքն՝ նոյն երդումը տուած եւ նոյն հոգեւոր կանոնագիրով (դաշինքով) իրարու կապուած մարդոց հասարակութիւնը, ինչպէս օրինակի համար՝ Մխիթարեան Հայրերու Ուխտը:

«Ուխտեալ» կը կոչուի իր «ուխտ»ը կատարած հոգեւորականը: Իսկ վանական աշխարհէն դուրս, «ուխտաւոր» կը կոչուի այն անձը, որ Աստուծոյ հաստատ խօսք տուած է, «ուխտած է» բարի գործ մը կատարելու, (աղօթք, նուէր, ոչխար, եւն.), փոխարէն սպասուած կամ արդէն ստացուած շնորհքին: «Ուխտ»ի մը ստուգաբանական արժէքը ո՛չ թէ խոստացուած բարեգործութեան քանակին կամ բնոյթին մէջ է, այլ տրուած խօսքին հանդէպ հաւատարմութեան, խոստացուած ուխտին ամէն գնով գործադրումին մէջ, ի գին ամէն տեսակ զոհողութեան: Եւ ա՛յս հանգամանքն է, որ «ուխտ» ու «ուխտաւոր» բառերը կը վերադարձնէ իր հիմնական («հաստատ խօսք»ի) նշանակութեան, նաեւ իր նախնական արժէքին: Զայն չկատարողը՝ «ուխտազանց» կը նկատուի ու իր թերացումին արձակումը ստանալու համար դիմելու է եկեղեցիին:

Արդի ժամանակներուն՝ «ուխտ» բառը, դուրս գալով իր հոգեւոր ծիրէն, առած է իր սոսկական «դաշինք»ի, «հաստատ խօսք»ի նշանակութիւնը: Այսօր սովորութիւն կայ կուսակցական շարքերը անցնողները կոչել «ուխտեալ»ներ, իսկ ազգերու միջեւ կը կնքուին «Ատլանտեան կամ ուրիշ ուխտ»եր:

ԱՐԱՐԻՉ

«Արարիչ» բառը ծագում առած է «առնեմ» բայէն, որ գրաբարի մէջ կը նշանակէ ընել, գործել, ստեղծել, շինել: «Արարիչ» բառին հին հնդեւորոպական արմատն է «ար»: Ան, յար ու նման է յունական *αρχαιος* բային, եւ կը նշանակէ «կազմել, յարմարցնել, պատրաստել»: «Առնեմ»

բային կատարեալ ժամանակն է «արարի» (ըրի), որմէ կազմուած է «արարած» բառը, որ կը նշանակէ շինուած, ստեղծուած էակ:

«Առնել, արարի» բայը՝ մտածող, տրամաբանող, ծրագրող էակին գործը կ'արտայայտէ: «Առնել» բային հիմնական իմաստն է ծրագրի մը համաձայն գործել, շինել, կատարել, միտք մը իրագործել: «Արարի»-ը ան է, որ իր կատարած գործին նախագիտակցութիւնը ունի, գործելէ առաջ եւ գործելու միջոցին: Անասուն մը չի կրնար «արարի» ըլլալ, պարզագոյն պատճառին համար, որ անասունը չի ծրագրեր, չի նախամտածեր: Ան կրնայ ձագ ծնիլ, ծննդաբերել, բայց ո՛չ «արարել»: «Արարել»-ու մէջ, ընդհակառակն, նախամտածուած միտք մը ներգոյ ըլլալու է:

«Արարի» բառը հեղինակած Նախամարդը՝ զինք չըջապատող արարչութեան ընդմէջէն նպատակ մը ընդնշմարած է, ծրագրուածութիւն մը «կարդացած» է: «Արարչագործութիւն» բառը արտայայտութիւնն է ծրագրուած գործի մը ամբողջութեան: Դիտելով զինք չըջապատող տիեզերական կարգ—կանոնը, գիշերին յաջորդող ցերեկը, ձմրան հետեւող գարունը, տարուան չորս եղանակներուն անշեղութիւնը, երկինքով լուռութունը չըջագայող աստղերու համոյթը, Նախամարդը եզրակացուցած է, թէ այս բոլորը գործն են Միտքի մը, ո՛չ պատահականութեան կամ ինքնաստեղծումի: Ու մտածող մարդ արարածը, իր եզրակացուցիչ կարողութեամբ, հասած է «Մտածող Ստեղծող»ի մը ճանաչումին, իրմէ հզօր Ուժի մը գոյութեան, եւ զայն կոչած է «Արարի»:

Նախամարդը «արարի» տիտղոսը գերազանցապէս Աստուծոյ վերապահած է, որովհետեւ Աստուծոյ արարչագործութիւնը գերազանցող աւելի մեծդի ու տիեզերական ստեղծագործութիւն մը չէ տեսած իր շուրջ:

● «Առնել» բայի արմատէն ծագած են թատերական «արար»-ները, ինչպէս նաեւ եկեղեցական «արարողութիւններ»: Թէ՛ թատերական արարը, թէ՛ ծիսական արարողութիւնները արդիւնքն են մտածուած ու ծրագրուած միտքի մը, դասաւորումի մը: Նոյնիսկ «գեղծարար, իրաւարար, գործարար» մարդոց կատարած գործերը ղեկավարի արդիւնք չեն կրնար նկատուիլ, այլ ծրագրուած գործի:

«Արարող» անձ մը, ո՛վ ալ ըլլայ, պարտի իր արարքին պատասխանատուութիւնը ստանձնել, քանի որ կանխամտածած է զայն:

ՊԱՇՏԵԼ, Պաշտօն, Պաշտամունք

«Պաշտել» բայը «պարիշտել» բայէն առաջ եկած է, («պարիշտել» բային «ի»-ն սղած է, «ը» գիրն ալ ֆնոնած է՝ «շ» տառին մօտիկութեան պատճառով): «Պարիշտ» բառը նշանակած է «կրօն»՝ պաշտամունք մատուցող, պաշտող, որմէ «կռապարիշտ» (կուռք պաշտող) եւ «անպարիշտ» (պաշ-

տամուկնք չունեցող) բառերը: «Պաշտ» բառէն կազմուած են «կռապաշտ», «աստուածապաշտ», «պաշտօն», «պաշտամունք», եւն. բառերը:

«Պաշտեմ» բայը անցեալին ունեցած չէ իր ներկայ «երկրպագել, չափազանց սիրել» իմաստը: «Պաշտեմ» բայը իր իրանական ստուգարանութեան համաձայն, նշանակած է «մէկուն շուրջ կանգնիլ», «մէկուն շուրջը դառնալ»: Եւ այս արարքը արտայայտած է երկու տարբեր գործ, երկու տարբեր նպատակ: Այսպէս.

— Առաջին իմաստով՝ «պաշտեմ» բայը (շուրջ կանգնիլ, մէկուն շուրջը դառնալ) նշանակած է օգտակար ըլլալ, հոգ տանիլ, սպասաւորել, ծառայել անոր, որուն շուրջ կը դառնան: Աստուծոյ, Անոր խորանին կամ մեհնանին «շուրջ դառնալ» ու պարագային՝ «պաշտել» նշանակած է Աստուծոյ պաշտամունք ընել, «պաշտօն» մատուցանել, Անոր ծառայել: Իսկ մարդ արարածի (իշխանի, թագաւորի, տէրի) «շուրջ դառնալ»ը նշանակած է անոնց սեղանին ծառայել, օգտակար ըլլալ: Յիսուս կը յիշեցնէ ծառային, թէ «նախ անցի՛ր «պաշտէ՛» տիրոջ սեղանին, ապա ինքդ նստէ՛ ճաշելու»:

— Երկրորդ իմաստով՝ «պաշտեմ» (շուրջ կանգնիլ, շուրջը դառնալ) նշանակած է պահել, պահպանել այն անձը կամ կայքը, որուն շուրջ կը դառնան: «Պաշտել» ու անմիջական հետեւանքն եղած է «պաշտած»ը պաշտպանել, անոր «շուրջ դառնալ»ով: Զկայ «պաշտպանութիւն» մը, որ ի վերջոյ ծագած չլրջայ «պաշտել» բայի իմաստէն: Մարդ կը պաշտպանէ ինչ որ կը «պաշտէ»: Պաշտպանելը ծառայելու լաւագոյն ձեւերէն է:

Մարդուն կողմէ մարդուն ընծայուած ծառայութիւնը կոչուած է «պաշտօն», իսկ Աստուծոյ ծառայելը՝ «պաշտամունք»: Երկուքն ալ կատարող անձերը կը կոչուին «պաշտօնեայ»: «Պաշտօնեան» ա՛ն է, որ կը ծառայէ ու կը պաշտպանէ բարձրաստիճան իշխանաւոր մը կամ Աստուած, կը հոգայ անոնց շահերն ու իրաւունքները: «Պաշտօնեայ»ին կատարած գործերը «պաշտօնական» են:

Թէ՛ «պաշտամունք»ը թէ՛ «պաշտօն»ը իրենց յատուկ ծիսակատարութիւններն ունէին, որոնք կը կատարուէին նաեւ յատուկ վայրերու մէջ: Աստուած «պաշտելու» վայրը կոչուած է տաճար, եկեղեցի: Իսկ իշխանը «պաշտելու» վայրն էր պալատը, արքունիքը, դղեակները, եւն., ինչպէս այսօր նախագահական պալատներն ունին իրենց պատշիւրը: «Պաշտօնի կանչուիլ» կը նշանակէ ծառայելու, պիտանի ըլլալու կանչուիլ: «Պաշտօնակից» ըլլալ կը նշանակէ նոյն մարդուն կամ գործին ծառայել:

Մարդ եկեղեցի կ'երթայ Աստուած «պաշտելու», այսինքն՝ իր պատրաստակամութիւնը յայտնելու Աստուծոյ ծառայելու, Անոր իրաւունքները պաշտպանելու՝ Աստուածը իրաւագրկող աշխարհին մէջ:

«Եկեղեցի» բառը առաջ եկած է յունական ΕΚΛΕΥΣΙΝ «հաւաք-
ւիլ, համախմբուիլ, ժողովի կանչել, ժողովի նստիլ» նշանակող բայէն:
Իբր հետեւանք՝ «եկեղեցի» նշանակած է միատեղ «հաւաքուած մարդոց
բազմութիւնը»: Եւ վերջապէս իմաստի յաւելեալ տեղափոխութիւն կրե-
լով՝ «եկեղեցի» նշանակած է նաեւ այն շէնքը կամ հաւաքատեղին, ուր
մարդիկ կը ժողովուին:

«Եկեղեցի» բառը նախապէս նշանակած է զինուորներու հաւաքոյթ,
զինուորներու ժողովարան, կերպով մը զինուորական ակումբ: Այս բո-
լոր նշանակութիւններուն մէջ հոգեւոր իմաստ չկայ տակաւին: Յետա-
գային է, որ «եկեղեցի» կոչուեցաւ նաեւ այն քարաշէն, փայտաշէն կամ ժայ-
ռափոր կառոյցը, աղօթատեղին, ուր այդ քրիստոնեաները կը խմբուէին
իրենց արարողութիւններն ու պաշտամունքը կատարելու համար:

Քրիստոնեայ նորադարձ առաջին հասարակութիւնները, հեթանոս-
ներուն եւ իրենց ազգակիցներուն կողմէ հալածանքի ենթարկուելով, ինք-
նապաշտպանութեան համար՝ հարկադրուեցան մեկուսի խմբաւորումներ
(«եկեղեցի»ներ) կազմել, առանձին հաւաքատեղիներու («եկեղեցի»ներու)
մէջ խմբուիլ, հոն կատարելու համար իրենց նոր կրօնին պաշտամունքը:
Այդ առաջին մեկուսարան—ժողովատեղին հանդիսացաւ Երուսաղէմի վեր-
նատունը (որուն արձագանգը կը գտնենք հայ Տօնացոյցին մէջ «Աշխար-
համատրան» անունին տակ):

● «Եկեղեցի»ն ի վերջոյ նշանակեց քրիստոնեայ հաւատացեալներուն
ամբողջութիւնը, Քրիստոսի հաւատացող ազգերն ու ժողովուրդները, աշ-
խարհով տարածուած քրիստոնէութիւնը: Իսկ այս «եկեղեցի»ներով աշ-
սինքն՝ այս հաւաքուող մարդոցմով զբաղող եւ անոնց առաջնորդող ան-
ձերը կոչուեցան «եկեղեցականներ», այսինքն՝ եկեղեցւոյ «պաշտօնեաներ»,
ուրիշները աղօթքի կանչելու կանչուած մարդիկ: Այս քրիստոնէացած
նշանակութեամբ է, որ «եկեղեցի» բառը որդեգրուեցաւ հայերէն լեզուին
կողմէն, որ ստեղծեց «եկեղեցանալ» բայը, որ նշանակեց համախմբուիլ,
եկեղեցի կազմել:

Սկզբնական շրջանին, Քրիստոսի «Եկեղեցի»ն մի էր, հակառակ
ցամաքամասերու հեռաւորութիւններուն, լեզուներու տարբերութեան,
մշակոյթներու զանազանութեան, ժողովուրդներու թիւին եւ անոնց ծի-
սական, ազգային բազմապիսի աւանդութիւններուն: Յետագային՝ Քրիս-
տոսի Եկեղեցին, տարբեր տարբեր պատճառներու համար, նաեւ դաւա-
նաբանական տարբերութիւններուն հետեւանքով, զանազան «եկեղեցի»-
ներու բաժնուեցաւ: Այսպէս՝ ծնունդ առին Բիւզանդական Եկեղեցիներ-
ը, Օրթոտոքս Եկեղեցիները, Հայոց Եկեղեցին, Աւետարանական Եկեղե-
ցին, եւն.:

Հին պարսկերէնով՝ «տաճար» նշանակած է «պալատ, ապարանք», արքայ աստուծոյ բնակարան: Այս իմաստին զուգահեռ՝ «տաճար»ը նշանակած է նաեւ «կուռքերու պալատ, մեհեան»: Ապա նոր պարսկերէնի մէջ՝ «տաճար» նշանակած է «տաքուկ բնակարան», մանաւանդ պարսիկ կրակապաշտ ժողովուրդներու մօտ, ուր սրբազան կրակին մշտավառ ներկայութիւնը հաւանաբար տաքուկ կը պահէր թէ՛ կրակատունը, թէ՛ ալ հեթանոս սրտերը: Այս «տաքուկ բնակարան»ի արտայայտած կլիմայական պաշտպանութեան յատկանշումին վրայ, «տաճար» բառը վերջապէս առած է նաեւ «շտեմարան, ամբարանոց, ձմերոց» իմաստները:

«Տաքուկ բնակարան»ի նոյն նշանակութեան հիման վրայ՝ հայ լեզուն ալ «տաճար» բառին տուաւ «ծերանոց, անկելանոց» նոր նշանակութիւն, այս տաքուկ վայրը նկատելով իբր աւելի յարմար տեղ՝ հիւանդ պատսպարելու, մեր խստաշունչ երկրին մէջ:

Հայ վանականները վանքին «տաքուկ մասերը» նախընտրած են յատկացնել «սեղանատան» գործածութեան, որուն հետեւանքով՝ «տաճար» բառը առած է նաեւ «սեղան, կոչունք» իմաստը, իսկ կոչունքի կամ խընջոյքի պատասխանատուն կոչուած է «տաճարապետ»: Այս մարդն էր որ կանայի հարսանիքին օրը, (ինչպէս պատմուած է Յովհաննու Աւետարանին մէջ), յանդիմանեց հարսնետոր փեսան, որ խախտելով ընկալեալ սովորութիւնը, հարսանիքի վերջաւորութեան արդէն գինովցած հիւրերուն անոյշ գինին հրամցուցած էր: «Տաճարապետ»ը ինչ գիտնար, թէ հրամցուած հրաշահամ վերջին գինին՝ հրաշքի՞ գինի էր:

Երբ դարերու հոլովումով, կրակի ու կուռքի պաշտամունքը անհետացաւ, երբ տաճարները յանձնուեցան ճշմարիտ Աստուծոյ երկրպագուներուն, բազմապիսի իմաստներէ անցած «տաճար» բառը նշանակեց «աղօթավայր, բնակարան Աստուծոյ», որուն պատճառով՝ Ս. Պօղոս քրիստոնեաները տաճար կը կոչէր. «Արգարեւ դուք կենդանի Աստուծոյ տաճարներն էք»:

Հրեայ ժողովուրդը Սողոմոն իմաստունի օրով Երուսաղէմի մէջ կանգնած էր Աստուծոյ տաճարը: Նոյն քաղաքին մէջ քրիստոնեաները կանգնեցին Ս. Թարութեան տաճարը Հեղինէ թագուհիին օրով եւ զայն պաշտպանելու համար, Տաճարական Ասպետներու Կարգը հաստատեցին:

«Եկեղեցի» եւ «տաճար», հայերէնի մէջ, հոմանիշ դարձան մինչեւ այն օրը երբ «եկեղեցի» բառի քրիստոնեայ գործածութիւնը մենատիրեց, «տաճար»ը կերպով մը իր հեթանոսական ակունքներուն վերադարձնելով: Այս պատճառով, կ'ըսենք «Գառնիի հեթանոսական տաճար», «Երուսաղէմի Սողոմոնեան տաճար», զանոնք զանազանելու համար քրիստոնեայ տաճարէն:

Մեհեան

Պահլավական ծագումով «մեհեան» բառը կը նշանակէ «կռատուն, զոհարան, կուռքերու տաճար», իսկ «մեհենատեղի» կոչուած են հեթանոսական պաշտամունքի այն կեդրոնները, ուր քանի մը աստուածներ իրենց մեհեանները միատեղ ունէին:

Կը թուի, թէ սկզբնական շրջանին՝ «մեհեան»ը միայն Միհր (արեւի կամ լոյսի աստուծոյ) պաշտամունքին յատկացուած տաճարն էր: Յետագային, Միհրի պաշտամունքին նսեմացումով, «մեհեան» բառը ընդհանրացաւ եւ հեթանոսական որեւէ տաճարի նշանակութիւն առաւ:

«Մեհենագրեր»ը այն նշանագրերն էին, որոնք կը գործածուէին մեհեաններուն մէջ, մեհենական գրականութիւն եւ պատմութիւն արձանագրելու համար: Գրիգոր Լուսաւորիչ, մեհեանները քանդելու իր բոլուն արշաւին մէջ, մեհենագրերն եւս անհետացուց. անոնք զոհ գացին իրենց հեթանոսական ծագումին ու բովանդակութեան...:

Բագին

Կազմուած է պահլավական «բագ» արմատէն, որ կը նշանակէ «աստուած»: Նոյն «բագ» արմատէն կազմուած են «Բագարան» (աստուածներու բնակավայր), «Բագաւան» (աստուածներու աւան կամ դիցաւան), «Բագարատ» (աստուածներու տուածը) անունները:

Սակայն կը թուի, թէ «բագ» բառին «աստուած» նշանակութիւնը յարբերաբար նոր նշանակութիւն է: «Բագ» բառը աւելի վաղ ժամանակներուն՝ ունեցած է «ճոխ, առատածռն, հարստութիւն բաշխող» իմաստ, բարեմասնութիւններ որոնք յետագային յատկացուած են աստուածներու անձին իբր անոնց յատկանիշները: Պահլաւ ցեղը, կը թուի թէ, իր հին աստուածներուն մեծութենէն, անհունութենէն, հզօրութենէն կամ տարբեր յատկանիշներէն աւելի՝ տպաւորուած է այն աստուածներուն առատածռնութենէն, ինչ որ մեզի մտածել կու տայ, թէ այդ երջանիկ մարդիկը երկրաւոր դրախտը յիշեցնող բարեբեր հողերու վրայ ապրելու բախտաւորութիւնն ունէին...:

«Բագ» արմատէն կազմուած է «բագին» բառը, որ կը նշանակէ մեհեան, աստուածներու զոհարանի սեղան, աստուածներու արձան: «Բագին»ը, հակառակ զանազան լեզուներու մէջ ցուցաբերած իմաստի զանազանութեան, առնչուած կը մնայ աստուածներու պաշտամունքին հետ:

ԱԻԵՏԱՐԱՆ, Աւետարանական

«Աւետարան» կը նշանակէ բարի լուրը պարունակող գիրք:

«Աւետարան» կը կոչուի Քրիստոնէութեան սրբազան Մատեանը, որ

կը բովանդակէ Քրիստոսի կեանքն ու վարդապետութիւնը: Աւետարան Մատեանին հեղինակները «Աւետարանիչ»ներ կոչուած են: Ան «Աւետարան» Մատեան կոչուած է, որովհետեւ իր մէջ կը պարունակէ «աւետ» մը:

«Աւետ» կամ «աւէտ», կը նշանակէ «բարի, ուրախ լուր», իսկ ներկայ հայերէնով՝ աւետիս: «Բարի լուր»ի նշանակութիւնը կը գտնենք նաեւ արաբերէն «հաւատիս», պարսկերէն «նըւիտ» կամ յունական ու լատինական նոյնանման բառերուն մէջ:

Այս իմաստէն զատ, «աւետ» նշանակած է «վարձատրութիւն, պարգեւ», որ կը տրուէր բարի լուրը բերողին: «Աւետող» նախապէս նշանակած է «լուրը միւսներէն առաջ իմացած» անձը: Մինչեւ օրս՝ սովորութիւն ունինք բարի լուր մը հաղորդելու ատեն, մեր վարձատրութիւնը, մեր «աւէտ»ը խնդրելու, կատակով:

● «Աւետ» արմատէն ծնած է «աւետել» բայը, որ իր նախնական իմաստով նշանակած է «լուր մը բարձրաձայն յայտարարել»: Իր ստուգաբանական առումով՝ «աւետել» կը նշանակէ որեւէ բարի լուր մը հաղորդել, անկախաբար իր հոգեւոր կամ քրիստոնէական ներկայ իմաստէն: Սակայն երբ Բեթղեհէմի վերեւ՝ հրեշտակները Քրիստոսի ծնանքը լուրը «աւետեցին» հովիւներուն, այդ օրէն ի վեր՝ «աւետել»ը դարձաւ «աւետարանել», որ նշանակեց Աւետարանին բարի լուրը «աւետել», Քրիստոսի վարդապետութիւնը քարոզել, զայն սփռել աշխարհի ժողովուրդներուն մէջ, անոր հետեւողներ շահիլ, ըստ Քրիստոսի վերջին յորդորին. «Գացէ՛ք աւետարանեցէ՛ք բոլոր ժողովուրդները»: «Աւետարանել» բայը՝ իր հարազատ իմաստով, մարդոց միջեւ ուրախութիւն սփռել կը նշանակէ: Գծտութիւն ու պատերազմ սփռող մարդիկը չեն կրնար խօսիլ Աւետարանին անունով:

Ամէն ինչ որ այսօր «աւետարանական» կը կոչուի (աւետարանական ճշմարտութիւն, աւետարանական եկեղեցի, աւետարանական բարքեր, եւն.), արմատուած է Քրիստոսի Աւետարանին ու անոր պատգամին վրայ:

ՔԱՐՈԶ, Քարոզիչ

«Քարոզ» բառին ծագումը սեմական է: Բառը գոյութիւն ունի ասորական, արաբական, արամէական, թերեւս նաեւ յունական լեզուներուն մէջ: «Քարոզ», իր սեմական իմաստով, կը նշանակէ «սուրհանդակ», «պատգամաբեր», «մունետիկ», իսկ «քարոզել» կը նշանակէ մունետիկի գործ կատարել:

Մունետիկը այն անձն էր, որուն պաշտօնն էր քաղաքէ քաղաք շրջիլ

ու երկրին բնակիչներուն բարձրաձայն յայտարարել («Քարոզել») թագաւորին կամ իշխանաւորին կամքը, հրամանները եւ լուրերը: Այդ ժամանակաշրջաններուն ձայնատար գործիքներու կամ սարքերու չգոյութեան պատճառով, մունետիկները կը յատկանշուէին իրենց ձայնային տարածուն կարողութեամբ ու տարողութեամբ:

● Քրիստոնէութեան մուտքով ու անոր յաղթական տարածումով, թէեւ նախկին «մունետիկ»ը շարունակեց «մունետիկել» իր արքային կամ իշխանին ծառայութեան տակ, անոր յայտարարութիւնները տարածելով քաղաքներու հրապարակներուն վրայ, սակայն «Քարոզ ու քարոզել» բառերը հետզհետէ վերապահուեցան քրիստոնեայ կրօնին քարոզչութեան: Մունետիկին պաշտօնը ստանձնեց քրիստոնեայ «քարոզիչ»ը, որուն առաքելութիւնն էր Քրիստոսի պատգամը տարածել, նախ՝ սկզբնական շրջանին, հետեւեալ ժողովուրդներուն, ապա նոյնինքն քրիստոնեայ հաւատացեալներուն մօտ, եկեղեցիներու բեմերէն կրօնը բացատրելով ու մեկնաբանելով:

«Քարոզ» բառը նախապէս կը մատնանշէր քարոզիչին անձը: Ապա առաւ ներկայ իմաստ ու նշանակեց քարոզիչին տուած ճառը, սարկաւազին կարգացած կամ երգած աղօթքը՝ եկեղեցական—ծիսական աշխարհէն ներս: Մունետիկին բարձրագոյ գոռոցները վերածուեցան ներդաշն երգի ու եղանակի, առին գեղեցիկ ոճ, ու արուեստ դարձան: Ան հայանալով՝ նշանակեց «երաժիշտ, նուագածու»: Տօնական օրերու ժամերգութեան կամ պատարագի պահուն սարկաւազին կամ դպիրին մատուցած երգերը կոչուեցան «գանձ» կամ տօնական «տաղ»:

Ժամանակներուն զարգացումով եւ մարդկութեան բազմանալովը, քարոզիչին ձայնին յանձնուած սփռումի պաշտօնը ստանձնեցին գրիչը, տպագրական արուեստը, մամուլը: Հրապարակ եկան «քարոզգիրք»երը, ընտիր քարոզներու հաւաքածոները:

Այսօր՝ քարոզչութիւնը, իր հոգեւոր ասպարէզէն դուրս ելած, կը ծառայէ ամէն տեսակ գաղափարի տարածումին կամ ապրանքի վաճառքին, լսատեսական գերարդիական միջոցներով:

«Մունետիկներ»ը անուն փոխեցին:

ՀՈԳԻ, Հոգեւորականութիւն

«Հոգեւոր» բառը ունի երկու արմատ. «հոգի» եւ «ոգի»: Այս երկու բառերը իրենց սկզբնական շրջանին՝ նոյն միտքը արտայայտած են, սակայն յետագային իրենց կիրարկումին ընթացքին՝ իմաստի տարբերութիւն յառաջացուցած են:

«Հոգի» եւ «ոգի» բառերուն արմատն են հայկական «հեւ, հոգ» բա-

ռերը, որոնք ստուգարանօրէն առնչուած են «փչել, շնչել» նշանակող բայերու արմատներուն հետ:

● Նախամարդը նկատած է, թէ կեանքը ընդհանրապէս վերջ կը գրտնէ մահացող մարդ էակին բերնէն դուրս թռչող տեսակ մը օդով, արձակած շունչով, փչիւնով, շոգիով: Ժողովրդային հայերէնը պահպանած է «հոգին փչել» ասոյթը, կեանքի վախճանի նշանակութեամբ:

Այս հիման վրայ, Նախամարդը զինք չըջապատող արարածներուն մէջ զանազանած է շնչաւորները անշնչաւորէն: Շնչաւորը հազիւ ապրիլ սկսէր, քիթէն բերնէն կը շնչէր, իսկ երբ դադրէր ապրելէ, քիթէն բերնէն շնչառութիւնը կը կասէր: Նոյնը չէր պարագան անշնչաւորին:

Նախամարդը գիտցաւ իր շնչառութիւնը տարբերել ծառերուն օրօրումներէն, ծովու ալիքներէն, ամպերուն տեղափոխութենէն, կրակին թրթռացումէն, գետերուն վազքէն: Սկզբնական որոշ շրջանի մը մէջ՝ Նախամարդը զանոնք ալ կենդանի կամ շնչաւոր նկատելով՝ նոյնիսկ պաշտեց, ինչպէս Սօսեաց Անտառը Հայոց մօտ: Սակայն անդրադարձաւ որ շարժուն էակները երբ դադրէին շարժելէ, չէին դադրեր գոյութիւն ունենալէ: Նկատեց նաեւ, թէ շնչաւոր էակները շնչաւոր էակ կը ծնանէին, մինչդեռ անշնչաւորները ծնիլ չունէին (ծնիլ բային ներգործական եւ չէզոք իմաստով):

Շնչաւորը անշնչաւորէն զանազանելէ ետք, Նախամարդը ինքզինք աւելի հարազատ զգաց շնչաւորներուն հետ, փնտռեց շնչաւորներուն հետ ապրիլ «միաշունչ»: Փնտռեց նաեւ իր շնչաւորութեան կամ շնչառութեան պատճառը հասկնալ: Ուզեց ստուգել զինք անշնչաւորներէն տարբերող շունչին բնոյթը, թէ ի՞նչ էր այն շունչը, որ երբ իրմէ դուրս ելլէր, ինք կը մահանար: Զայն նախապէս պատկերացուցած էր իբր «օդ, փչիւն, քամի»:

Երկրորդ հանգրուանով՝ Նախամարդը «հոգի» եւ «ոգի» բառերու իմաստին մէջ զանազանութիւն դրաւ: «Ոգի» բառը նշանակեց որեւէ շունչ, կենդանութիւն, որմէ եւ «ոգեւորել» բայը: Իսկ աւելի ուշ, օտար լեզուներու ազդեցութեան տակ, նշանակեց ուրուական, ալքոլ: Իսկ «հոգի» նշանակեց հոգի, անձ, մարդ, իմացողութիւն՝ բնագանցական հեռանկարով, զայն նոյնացուց մարդուն կեանքին էութեան հետ, անոր մարդկային դիմագիծին, անմահութեան ու անդենական գոյութեան հետ:

● Քրիստոնէական աշխարհահայեացքին մէջ, «հոգի»ն շուտով հակադրուեցաւ «մարմին»ին: Մարմինը հոմանիշ դարձաւ մահկանացու ու ժամանակաւոր էակին, իսկ «հոգին» յետ մահու յաւերժական գոյութեան: Հոգիին տրուած այս գերազանցութենէն ծագեցաւ հոգին մարմինին գերադասելու վարդապետութիւնը, զոր Նախամարդը արդէն նախազգացած էր, այն օրը երբ «հոգին» զանազանած էր «ոգի»էն:

«Ի՞նչ օգուտ է մարդուն եթէ ամբողջ աշխարհը շահի ու հոգին կորսնցնէ» քարոզեց Քրիստոս, արտայայտելով հոգիին գերազանցութիւնը մարմնին նկատմամբ եւ ստեղծելով մահկանացուն հակադրութիւնը անմահին հետ, քրիստոնեայ արժէքներուն մէջ։

Դարերու ընթացքին ու բոլոր ժողովուրդներուն մօտ գտնուեցան մարդիկ, որոնք նուիրուեցան մարմնի գեղեցկացումին, հօրացումին, մարմնակերտումին՝ մարզանքով կամ մարտական արուեստի հրահանգներով։ Եղան նաեւ մարդիկ, որոնք նուիրուեցան հոգիի ազնուականացումին եւ հոգեւոր արժէքներուն մշակումին։ Այդ մարդիկը քրիստոնէութեան ծոցին մէջ իրենք զիրենք անջատելով կեանքի ընթացիկ պայմաններէն, նուիրուեցան նախ իրենց հոգիին ու հոգեւորին ծառայութեան, ապա քրիստոնեայ ժողովուրդներուն հոգեւոր սպասաւորութեան։

Անոնք կոչուեցան «հոգեւորականներ»։

ՇՈՒՆՉ

«Շունչ» բառին ստուգաբանութիւնը չէ պարզուած։ Ըստ Հ. Աճառեանի, ան «կը թուի բնաձայն բառ» ըլլալ։

Հին ազգերէն շատերուն մօտ՝ (ինչպէս հրեայ ժողովուրդին մօտ), շունչ եւ օդ հոմանիշ են իրարու։ Նոյնը կը զօրէ նաեւ լատին եւ յոյն լեզուներուն մօտ (animus, anima)։ Անոնք կը նշանակեն հոգի՝ կենդանացողիչ, ըլլա՛յ մարդուն, ըլլա՛յ կենդանիին համար։ Յետագային է, որ մարդուն փչած շունչը՝ նկատուեցաւ անմահ, իսկ անասունին փչածը՝ ժամանակաւոր կենդանութեան աղբիւր։

Ս. Գիրքը կը վկայէ, թէ Աստուած Ադամը ստեղծելու ատեն՝ անոր հողածին մարմնին մէջ փչեց «շունչ կենդանի»ն։ Այն պատմական օրէն ասդին՝ ամէն մարդ որ կը մահանայ, Աստուծմէ առած այդ նախնական «շունչ»ը խոնարհաբար կը վերադարձնէ Արարչին, զայն վերջին անգամ արտաշնչելով...։

ՎԱՐԴԱՊԵՏ, Վարդապետութիւն

«Վարդապետ» բարդբառ է, որ կազմուած է «վարդա» եւ «պետ» բառերէն։ «Պետ» բառը պահլաւերէն է։ Անոր իմաստին շուրջ տարակարծութիւն չկայ։ Ան կը նշանակէ «պետ, տէր, կարողութիւն ունեցող, լաւագոյն», հայերէնի նման։ Բայց «վարդա» բառին ստուգաբանութեան շուրջ՝ բանասէրները տարակարծիք եղած են։

«Վարդապետ» բառին օրինակին վրայ՝ կազմուած են զօրապետ, սպարապետ, գաւառապետ, մոգպետ, եւն., բարդբառերը, որոնք իրենց բա-

ռակառուցումին իմաստով մեզի կը յայտնեն, թէ իրենք ի՞նչ բանի «պետերն» են: Նոյն մեկնակէտին վրայ յենելով՝ բանասէրները ուզեցին գիտնալ, թէ «վարդապետ» կոչուող անձը ո՞ր մէկ մարզին մէջ «պետ է, տէր է, ամենալաւն է»: Այլ խօսքով՝ ի՞նչ կը նշանակէ կամ ի՞նչ ցոյց կու տայ «վարդա» բառը:

Ըստ պաշլաւական ստուգաբանութեան, «վարդա» նշանակած է «գործ, աշխատանք»: Բայց ի՞նչ տեսակի կամ ո՞ր մակարդակի գործ ու աշխատանք: «Վարդա» բառին պարսկերէն ստուգաբանութիւնը մեզի օգտակար կ'ըլլայ այս մարզին մէջ, երբ «վարդա» բառին կու տայ «ցանք, սերմնացան» իմաստները: Յետագային՝ նոյն բառը, անցնելով հոգի մշակումէն դէպի միտքի մշակում, նշանակած է «ուսում, ուսուցանել»:

Ուսումի այս յատկանշական մարզը մատնանշուած կը գտնենք նաեւ արաբերէն ստուգաբանութեան մէջ, ուր «վարդ» բառը կը նշանակէ «ուսում ընող, աշակերտ»: Նոյն իմաստը կ'արտայայտեն պարսկական «վիրտ, վերտ» արմատներն ալ: Նոյն եզրակացութեան կ'առաջնորդեն մեզ զենդական «վար» եւ լատինական verbum (անգլիական word) բառերը, որոնք «խօսք, խօսիլ» կը նշանակեն:

«Վարդա» բառը, իմաստի յեղաշրջման վերջին հանգրուանին, մտաւոր զարգացումի ու դաստիարակութեան նախորդ մարզէն անցած է դաւանանքի, կրօնագիտութեան, հաւատալիքներու մարզը եւ առած է հաւատքի ուսուցման, «ուսում, ուսանող, աշակերտ» իմաստ: Ուստի իմաստի այս հանգրուանային զարգացումին համեմատ, «վարդապետ» բառն ալ նշանակելու է «աշակերտի պետ, խօսքի, ուսումի պետ, ուսումնապետ, խօսքի առաջնորդ»:

Մեզմէ դարեր առաջ ապրած մեր հայ նախնիները «վարդա» արմատէն կազմած են «վարդապետել», «վարդապետարան», «վարդապետութիւն», եւն. բառերը: Սոյն բարդբառերը կազմելու համար՝ մեր նախորդները իրենց օրին գիտցած են, թէ ի՞նչ կը նշանակէր «վարդա» բառը, քանի որ այս բառարմատով բառեր յօրինած են եւ զանոնք մեզի փոխանցած են: Ստուգաբանութեան մէջ՝ ազգի մը մօտ նոյն բառին նոյն իմաստը անշեղօրէն պահպանած ըլլալու հանգամանքը՝ բառին իմաստի ճշդութեան ամուր ապացոյցն է: Կը կարծենք, թէ յարմար պիտի ըլլար, որ ներկայ բանասէրներու հրամցուցած «վարդա» բառի ստուգաբանական որեւէ մեկնաբանութիւն կամ նշանակութիւն չհեռանար մեր հայրերուն կերտած բառերուն իմաստին սահմանումէն:

«Վարդապետ» բառի իմաստը քրիստոնեայ ծագում հունի: Անոր արմատները աւելի հին են քան քրիստոնէութիւնը: Բայց, ինչպէս որ կը նկատենք ուրիշ պարագաներուն ալ, քրիստոնէութիւնը որդեգրելով հին բառ մը, անոր իմաստը յեղաշրջած, իւրացուցած եւ այդպէս փոխանցած

է մեզի:

«Վարդապետ»ը հայ լեզուի ներկայ գանձարանին մէջ կը մատնանշէ այն հոգեւորականը, որ իշխանութիւն ունի իր շուրջ աշակերտներ հաւաքելու, ճշմարիտ հաւատքը քարոզելու, ուղիղ վարդապետութիւնը ուսուցանելու, ուղղափառ կրօնը պաշտպանելու: Առ այս ստեղծուած է վարդապետական տիտղոսը, իր զանազան աստիճաններով:

ՀԱՍԱՅՆՔ

Օսմանեան պետութիւնը իր փոքրամասնական հպատակները զանազանաժողովուրդներէ բաղկացած էր ըստ համայնքներու («միլլէթ»ներու): Այսպէս՝ Օսմանեան կայսրութեան օրով՝ Թուրքիոյ մէջ գոյութիւն ունէին հայ, յոյն, հրեայ, եւն. «միլլէթ»ները: Այս համայնքային բաժանումին իբր հիմք նկատի առնուած էին փոքրամասնական հպատակներուն ազգային եւ կրօնական պատկանելիութեան ազդակները:

Միլլէթական այս դրութիւնը սակայն նկատի չէր առած, զէթ Հայոց պարագային, թէ հայկական նոյն միլլէթին պատկանող ժողովուրդին մէջ գոյութիւն ունէին առաքելական, կաթողիկէ, աւետարանական դաւանանքային տարբերութիւնները: Պետութիւնը չէր ուզած նկատի առնել այս համայնքային ստորաբաժանումները:

● «Համայնք» բառը առաջ եկած է հայերէն «համայն» ածականէն, որ կազմուած է «համա» եւ «այն» վերջավանկ բառերով: «Համա» իրանական արմատ է, որմէ առաջ եկած հայկական «համ» նախամասնիկը հայերէնի մէջ բազմաթիւ նշանակութիւն ունի, որոնցմէ ալ հետեւեալ երկու իմաստները.

ա— «Համ» կը նշանակէ «նոյն»: Այս արմատէն կազմուած են «համագգի» (նոյն ազգէն), «համասեռ» (նոյն սեռէն), «համանուն» (նոյն անունէն), «համարուեստ» (նոյն արուեստէն), եւն. բառերը:

բ— «Համ» կը նշանակէ նաեւ «համայն, ամբողջ, բոլոր», որմէ կազմուած են «համատարած», «համագունդ», «համաջինջ», «համակ», եւն. բառերը:

«Համայնք» բառի կազմաւորումին իրենց մասնակցութիւնը բերած են «համ» մասնիկին զոյգ («նոյն» եւ «ամբողջ») իմաստներն ալ: Ուստի «համայնք» բառը ունենալու է երկու իմաստներուն ալ յատկանիշները: Նոյն «Համայնք»ին պատկանողները՝ իրարու նկատմամբ ըլլալու են «նոյն եւ ամբողջեցուցիչ» տարրեր: Այդ նոյնութիւնը կը զօրէ կրօնական եւ ազգային մարզերուն մէջ, հայութեան պարագային:

● Ներկայ իրականութեան մէջ «Համայնք» բառին իմաստը այսօր երկու տարածք ունի. մին լայն՝ դէպի դուրս, միւսը սեղմ՝ դէպի ներս:

Երբ լայն առումով «Համայնք» կ'ըսենք, մենք մեզ կը հակադրենք ոչ—հայ համայնքներուն, ինչպէս լիբանանահայութիւնը կը հակադրենք լիբանանի միւս համայնքներուն: Իսկ երբ նեղ առումով «Համայնք» կ'ըսենք, մենք միայն հայութիւնը նկատի կ'առնենք եւ զայն կը ստորաբաժանենք առաքելական, կաթողիկէ, աւետարանական պիտակներու տակ: Այս ստորաբաժանումով՝ մենք իրարու «Համա» կը մնանք ըստ մեր ազգային ու քրիստոնէական նոյնութեան, բայց իրարու «Համա» չենք (ամբողջ չենք) մեր դաւանանքներուն (առաքելական, կաթողիկէ, աւետարանական) տարբերութեամբ:

Այս դաւանական տարբերութիւններէն կը ծագին կառուցային, հոգեբանական, դաստիարակչական եւ տարբեր տեսակի տարբերութիւններ, որոնք իրենց հերթին եւ ըստ էութեան՝ կը պահանջեն տարբեր համայնքապետ, տարբեր հրամանատարութիւն, տարբեր կազմակերպութիւն, տարբեր ներքին սահմանադրութիւն եւ արտաքին տարբեր յարաբերութիւններ:

«Համայնք» բառը յոգնակի է գրաբարի մէջ, ինչ որ կը նշանակէ, թէ «Համայնք» մը բաղկանալու է բազմաթիւ տարրերէ:

ԿԱՐԳ

«Կարգ» բառը ծագում առած է սանսկրիտ լեզուէն:

Հակառակ յետագային իր աճեցուցած իմաստի զանազան նրբերանգներուն, «Կարգ» բառը անխախտ ու անշեղ պահած ու պահպանած է իր հիմնական իմաստը, որ է՝ «չարք, դասաւորութիւն, կարգ—կանոն»:

«Կարգ» բառի ծննդաբանութիւնը անգամ մը եւս յառաջ եկած է բնութեան մէջ տիրող ֆիզիքական կարգուկանոնէն: Նախամարդը նկատած է տարուան չորս եղանակներուն անձեռնմխելի յաջորդականութիւնը, արեւածագն ու արեւմարը, աստղերու յեղաշրջումը, բնութեան օրէնքները, տիեզերքին յայտնած անխախտ ու անսասան կանոնաւորութիւնը: Ասիկա կոչած է կարգ: Նախամարդը բնութեան մէջ յայտնուող կարգկանոնը գնահատած է, ուզած է ընդօրինակել, զայն ներմուծել մարդկային արժէքներէն ներս, մարդուն մշակած հասարակական—ընկերային իրականութիւններէն, չափանիշներէն եւ ըմբռնումներէն ներս: Բնութիւնը մարդուն սորվեցուցած է ի մէջ ալլոց նաեւ «Կարգ»ի անհրաժեշտութիւնը, անոր անփոփոխելիութիւնը, անկաշառելիութիւնը: «Կարգ»ի պահպանումը մաս կազմած է մարդու ինքնապաշտպանութեան բնազդին:

Նախամարդը «Կարգ»ին իմաստին տուած է երեք յատկանիշ կամ կիրարկում.

— Առաջին յատկանիշ՝ «Կարգ»ը բոլորին համար զօրող անսխալ ու-

ղեցոյց է, հոմանիշ օրէնքի, անխախտելի կանոնի: «Կարգ»ի եւ ընդհանրապէս օրէնքներուն այս անսայթաքութիւնը իբր հիմք ու նախախարխիս ծառայեց նաեւ յետագային՝ գիտութիւններու ստեղծումին եւ յառաջդիմութեան:

— Երկրորդ յատկանիշ՝ «կարգ»ը մարդկային իրաւունքներուն, սեփականութեան, դասակարգային յարաբերութիւններուն եւ իր ստեղծած ընկերային կառոյցներուն անձեռնմխելիութիւն տուող արժէք է: Այս ձեւով հետզհետէ ծնունդ առած ու կազմուած են ընկերային անխախտ հռչակուած «դասակարգ»երը. «կարգ նախարարաց»ը, եկեղեցականներու կարգը եւ միւս դասակարգային զանազանութիւններն եւ սահմանումները: Նոյնիսկ երկինքը ենթարկուած է դասակարգային ստորաբաժանումներու. «կարգ հրեշտակաց»: Մարդիկ պայքարած են, որ իրենց հաստատած արդար (կամ անարդար) «կարգ»երը անխախտ մնան: Եղաշարժումը, եղափոխումը եւ աւելի յաճախ՝ միայն յեղափոխութիւնները զայն խախտած են:

— Երրորդ յատկանիշ՝ «կարգ»ը նկատուած է որպէս հոմանիշ ստուգութեան եւ անսխալականութեան, իբր միջոց եւ ուղեցոյց մարդոց փոխյարաբերութեան: «Կարգ»ը ծառայեց թիւրիմացութիւնները, չփոթութիւնները փարատելու, այն օրէն երբ մարդկային ընկերութիւնը բերանացի չփոթալի խօսքէն անցաւ դէպի գրաւոր արտայայտութիւնը: Մարդը Գիրը հնարելու համար, անոր «կարգ» սահմանեց, այբուբէն ստեղծեց: Մեսրոպ Մաշտոց, իր յօրինած այբուբէնը «անսայթաք» դարձնելու համար, տառապեցաւ մինչեւ որ զայն «կարգեաց ըստ անսայթաքութեան սիւղոյբայից»:

● «Կարգ» բառը, իր անսխալ ուղեցոյցի առումով, քրիստոնէութեան կողմէ որդեգրուեցաւ նշանակելու համար ծիսակատարութեան օրէնքները, արարողութեան անսխալ ընթացքը, նախ «Ժամակարգութիւն» անունին տակ: Dogme բառը թարգմանուեցաւ «հրամանակարգ» բառով: Ապա Եկեղեցւոյ խորհուրդներուն մատակարարութիւնը կոչուեցաւ «կարգ»:

Եկեղեցական դասին համար՝ «կարգ»ը հոմանիշ դարձաւ եկեղեցական ձեռնադրութեան կամ աստիճանին: Ժողովուրդը եկեղեցականի մը «կարգը կը յարգէ», այսինքն՝ անոր ստացած ձեռնադրութիւնը, պաշտօնը, սքեմը, անձը, անձեռնմխելիութիւնը... որուն դէմ գործողը կը խարանուի «կարգաթող» բառով, իր սրբապիղծ իմաստով:

Իսկ ժողովուրդին հոգեբանութեան մէջ՝ «կարգ»ը նոյնացաւ Ս. Պատկի խորհուրդին հետ: «Զաւակ կարգել» նշանակեց զայն պսակել, ամուսնացնել: Հարկ կա՞յ յիշել, թէ «կարգուիլ»ը, իր եկեղեցական

իմաստէն բացի, ընկերային—հասարակական արարք մըն է, որ կը ձգտի պսակեալներուն ամուսնական փոխադարձ սեփականութիւնն ու իրաւունքները հրապարակաւ հռչակելու, որպէսզի «կարգուելէ ետք», ո՛չ ոք ամուսնացած գոյգին վրայ իր ձեռքը երկարէ: «Կարգ»ը, քահանայական կամ ամուսնական իրաւունքին՝ հրապարակային ճանաչում կը փոխանցէ:

ԱՍՏԻՃԱՆ (Սանդուղ)

Հայ մատենագրութեան կարգ մը հեղինակներուն մօտ՝ «աստիճան» եւ «սանդուղ» բառերուն նշանակութեան, պաշտօնին կամ գործածութեան մասին շփոթութիւն կայ, մին զանոնք վերագրելով առաջինին ինչ որ ուրիշ մը կը վերագրէ երկրորդին:

Հնդեւրոպական նախալեզուներուն մօտ, «աստիճան» եւ «սանդուղ» բառերը հաւասարապէս նշանակած են ելարան: Սակայն անոնց իմաստի եւ գործածութեան մէջ կը ցուցաբերեն կարգ մը տարբերութիւններ, որոնք հետեւեալներն են.

«Աստիճան»ը, ըստ յունական ստուգաբանութեան տուած լուսարանութեան, «հաւասար քայլերով բարձրացող», գետին հաստատուած ու անշարժ ելարանի մը իմաստը կը թելադրէ: Իսկ «սանդուղ»ը, իր սկզբնական իմաստով, շարժական ու «ցատքելով վեր բարձրանալու գործիք» է:

«Սանդուղ»ը նախապէս պարզ ձող մը եղած ըլլալու է, որուն վրայ սանդղամատեր յետագային հաստատուած են: Մարդ զայն իրր շարժական յենարան կը գործածէր, տեղ բարձրանալու կամ պատերազմի պարագային՝ թշնամի պարիսպին վրայ մագլցելու: Սկսած մէկ ձողով, «սանդուղ»ը զարգացած է ու վերջնականապէս կազմուած է երկու ձողերէ, որոնց միջեւ՝ անհաւասար կոխարաններ հաստատուած են, զորս Ագաթանգեղոս կոչած է «սանդղամատն», իսկ Եղիշէ «սանդղածեւ, սանդղականոյց» բառերը գործածած է իր նկարագրութեան մէջ:

«Սանդուղ»ը նախ եղած է փայտէ, ապա աւելի ուշ՝ նոյնիսկ մետաղէ, ամէն տեսակ գործածութեան պիտանի ելարան մը: Կը թուի, թէ «սանդուղ»ը «աստիճան»էն աւելի կանուխ գոյութիւն ունեցած է:

«Աստիճան»ը «սանդուղ»էն տարբերած է նախ իր սանդղամատներուն հաւասար շարքով, ապա իր հաստատ ու անշարժ կառոյցով: Ան պալատի, եկեղեցիի, բեմի, շէնքի ճարտարապետութեան, տունի մաս կազմած է: Իր այս հանգամանքին պատճառով՝ «աստիճան» բառը գործածւած է յետագային նաեւ փոխաբերական իմաստով, նշանակելու համար նաեւ ոչ նիւթական բարձրութիւններ ու չափանիշեր: Ան ծառայած է իրր չափ օղի, ջերմի, ձայնի, եւն.: Ան հոմանիշ դարձած է իշխանու-

թեան (սպայի աստիճան) կամ եկեղեցական պաշտօնի ու կարգի (եպիսկոպոսական աստիճան, սարկաւազի աստիճան, յարգելիութեան աստիճան)․ ասպարէզներ, ուր բարձրացումները ընդհանրապէս կը կատարուին աստիճան առ աստիճան, «աստիճանաւոր» կերպով: Աստիճանաւոր կը նշանակէ իշխանաւոր:

ԱՍՊԱՐԷԶ

Կազմուած է պահլաւական «ասպ» (ձի) եւ «րէզ կամ րէս» (վազել, հոսիլ, ընթանալ, արշաւել) բառերէն: Իր բայական իմաստով կը նշանակէ ձի արձակել, ձիով արշաւել, սակայն ո՛չ իբր պատերազմական գործողութիւն, այլ իբր ցոյց, հանդէս, ճամարտակութիւն, մարտական արեւստի սխրագործութիւն:

«Ասպարէզ» բառը նշանակած է այն վայրը, դաշտը, (ձիարձակարանը, հանդիսավայրը), ուր ձիի վրայ քաջագործութիւնները կը կատարուէին: «Ասպարէզ» նշանակած է ընդհանրապէս այս ձիարձակարանի մը ծաւալն ունեցող ամէն հրապարակ կամ հարթ դաշտ, ուր տեղի կ'ունենային զանազան հաւաքական ելոյթներ եւ որ ընդհանրապէս քաղաքէն դուրս կը գտնուէր: Ապա որովհետեւ «ասպարէզ»ի կամ մրցոյթի վերապահուած այս դաշտը սահմանուած չափ կամ տարածութիւն մը ունէր, ինչպէս որ այսօր մեր մարզադաշտերն ալ իրենց օրինաւոր տարածութիւններն ունին, այս պատճառով՝ «ասպարէզ» բառը հոմանիշ դարձած է հեռաւորութիւն նշանակող չափի մը․ այսպէս՝ «երկու ասպարէզով հեռու»՝ կը նշանակէր 125 քայլ հեռաւորութեան վրայ գտնուիլ:

● Ժամանակի ընթացքին, «ասպարէզ» բառը անգամ մը եւս դուրս ելաւ իր շօշափելի, նիւթական նշանակութենէն եւ առաւ փոխաբերական իմաստ: Նշանակեց մշակութային, հոգեւորական, գեղարուեստական մրցոյթներու հրապարակ, հանդիսարան: Այս իմաստէն ծագում առաւ «ասպարէզ կարգալ», (մրցութեան կոչ ընել) հայկական ասոյթը: Կեանքը նմանեցաւ մրցման «ասպարէզ»ի մը, ուր կը պայքարին ո՛չ թէ ձիեր ու ձիաւորներ, այլ բարին ու չարը, յաջողութիւնն ու ձախողութիւնը:

Բարիի ու չարի միջեւ պայքարի այս պատկերացումէն՝ «ասպարէզ» բառը հոմանիշ դարձաւ նաեւ քրիստոնեայ առաքինութիւններու, ճգնութեան ու նահատակութեան: Այսպէս՝ «եկեղեցական ասպարէզ» կոչուեցաւ հոգեւոր կեանքի ու նուիրումի մարզը: Հոգեւոր ասպարէզը նմանցուցին հոգեւոր ձիարձակարանի մը, ուր արշաւողները ձիեր չէին, այլ հաւատաւոր մարդիկ, իսկ անոնց փնտռած յաղթանակը մարդկային ծափահարութիւններն ու դափնեպսակները չէին, այլ Աստուծոյ թագաւորութեան, Բարիին ու Արդարութեան յաղթանակը:

Ներկայ ժամանակներուն՝ «ասպարէզ» կը նշանակէ ամէն տեսակ արհեստի, գործի, պաշտօնի, գործունէութեան մարզ, ուր բոլորս՝ ձիերու պէս կը նկրտինք յաջողութեան մը հասնելու, իրար յաճախ կոխկռտելով ու աւելի յաճախ՝ սխալ ձիեր աշտանակելով:

ԱՌԱՔԵԱԼ, Առաքելութիւն

«Առաքեմ» բայը կազմուած է «առ» (դէպի) եւ «աք» (ոտք) բառերէն: «Առաքեմ», կը նշանակէ անձ մը տեղ ղրկել, պաշտօնով, անձի մը կողմէ դէպի ուրիշ անձ մը: «Առաքեալ» կը նշանակէ մէկու կողմէ ղրկուած:

«Առաքեալ»ին կը յանձնուէր բանագնացի կամ հաշտարարի պաշտօն մը («առաքելութիւն» մը):

«Առաքեալ» մը խաղաղութեան մարդ էր, իր բնութագրումով: Ամէն «առաքելութեան» մէջ՝ հեռաւորութիւններ կտրելու ու դժուարութիւններ յաղթահարելու յանձնառութիւն կար:

Բառի ստուգաբանութեան մէջ՝ «առաքեալ»ին «ոտքով» ճամբորդելու հանգամանքը շեշտուած է: «Ոտքով» երթալը՝ «առաքեալ»ի մը յատկանիշն էր: Նոյնիսկ եթէ կարելիութիւնը կար առաքելութիւն մը գրաստով կամ կառքով կատարելու, «առաքեալ»ը ոտքով երթալու էր:

Ոտքով երթալը՝ անզէն գացողի նման, խաղաղ առաքելութիւն մը կատարող մարդու յատկանիշն էր: Ոտքով երթալու արարքին մէջ խոնարհաբար ներկայանալու դիտաւորութիւն կայ, հաշտութեան ոգի կայ, առանց զէնքի ներկայանալու ու առանց բռնութեան բանակցելու տրամադրութիւն կայ: «Զի՛ գեղեցիկ են ոտք աւետարանչի խաղաղութեան» գոչած է Ս. Գիրքը, շեշտելով հետիոտն կատարուող առաքելութեան ազնուութիւնը: Հետիոտն գացող «առաքեալ»ը մեզի կը յիշեցնէ երբեմնի ուխտաւոր խոնարհ հայ մամիկները, որոնք բոպիկ ոտքով, յաճախ ծունկի վրայ քաջքշուելով կը մերձենային ուխտավայրի խորանին:

● Քրիստոս, երբ իր աշակերտները քարոզելու ղրկեց, ինք եւս գանոնք «առաքեալ» անուանեց: Անոնք, վերին իշխանութեամբ լիազօրուած, մեկնեցան նախ դէպի հրեայ աշխարհը՝ Քրիստոսի նոր պատգամը հաղորդելու, ապա ամբողջ մարդկութեան փոխանցելու հաշտութեան ու փրկութեան նոր վարդապետութիւնը, հետիո՛տն: Անոնք աշխատանքը արձանագրող մատեանը՝ «Գործք Առաքելոց» կոչուեցաւ, իսկ անոնց կողմէ հիմնուած Եկեղեցիները՝ «առաքելական եկեղեցի»:

Այսօր «առաքելութիւն» բառը նոյնացած է որեւէ քարոզչութեան, պատգամաւորութեան կամ դիւանագիտական գործի հետ:

Որոնց մէջ՝ յիշել նաեւ Ընկեր Փանջուսին եւ իր «առաքելութիւն»ը ի Մապլար...

«Սպաս» բառը պահուելուն է եւ նշանակած է զանազան առարկաներ ու կահկարասիներ: Այսպէս՝ «սպաս» կոչուած են տաճարին սրբազան անօթները: «Սպաս» կոչուած են նաեւ ճաշասեղանի ծառայող առարկաները, ուստի իբր հետեւանք՝ «սպաս» բառը նշանակած է նաեւ «սեղան, կերակուր, ճաշ», (որմէ կազմուած է հայերէն հազուագիւտ «ոսպնասպաս» բառը, որ կը նշանակէ ոսպապուր):

Սակայն տաճարի անօթներուն, սեղանատան ամաններուն եւ զանազան կարասիներուն «սպաս» կոչուելուն պատճառը այն է, որ անոնք ծառայած ու օգտակար եղած են հոն ուր գործածուած են. տաճարին, սեղանին, պալատին, եւն.: «Սպաս» բառին հիմնական նշանակութիւնն է «ծառայութիւն, պաշտօն»:

«Սպաս» արմատէն կազմուած է «սպասեմ» բայը: «Սպասեմ» նշանակած է ծառայութիւն մատուցանել, սպասաւորել, իր նշանակութեամբ բոլորովին տարբերելով աշխարհաբարի մէջ իր արտայայտած իմաստէն: Ծառայի դերը յաճախ երկար սպասում ու հսկում ըլլալուն պատճառով՝ «սպասել» բայը ժամանակի հոլովովթով իր գրաբարեան «ծառայել» իմաստէն անցած է աշխարհաբարեան սպասելու ներկայ նշանակութեան:

● «Սպասեմ» բայը, ըստ իր սանսկրիտ ստուգաբանութեան, կ'արտայայտէ երկրորդ հիմնական իմաստ մը եւս: «Սպասել» կը նշանակէ ո'չ միայն ծառայել, այլ նաեւ «հսկել, աչքը չորս բանալ», արթուն դիտել, պահպանութիւն ընել, լրտեսել: Նոյն սանսկրիտ իմաստէն յառաջ եկած է հայերէն «սպասեակ» բառը, որ նշանակած է «խնամակալ, պահպանող»: Հայերէնը ունի նաեւ նոյն իմաստով կազմուած «յստակասպաս» (յստակ տեսնող) հին բառը:

Այս երկրորդ իմաստին հիման վրայ կազմուած է նաեւ «սպասաւոր» բառը, աշխարհաբարէն տարբերող իր «հսկող» իմաստով: «Սպասաւոր»ը յաճախ զինեալ պահակ էր, (ներկայ իմաստով՝ թիկնապահ): Յիսուսի օրով՝ Երուսաղէմի տաճարը իր «սպասաւորներ»ն ունէր: Անոնց հրաման տրուեցաւ Քրիստոսը ձերբակալել ու քահանայապետերուն յանձնել:

«Սպաս» բառով արտայայտուող դիտողի, տեսնողի, պահակի իմաստները ներգոյ են նաեւ լատինական *specto* բային մէջ, ինչպէս նաեւ յունական *σκοπεω*, *σκοποω* *επισκοποω* բառերուն մէջ, որոնք նմանապէս դիտող, սպասաւոր, հսկող, պահակ նշանակած են: Քրիստոնէութեան բերած յեղաշրջումով՝ զինեալ պահակութիւնը դարձաւ անզէն պահակութիւն, տաճարին փոխարէն՝ Ս. Պատարագի սպասաւորութիւն, հրեայ սեղանին փոխարէն՝ քրիստոնէական խորան:

Նոյն յունական արմատէն ծագում առած են «եպիսկոպոս» եկեղեցական տիտղոսն ու պաշտօնը: Եպիսկոպոսները Եկեղեցւոյ կամ Քրիս-

տոսի ժողովուրդին «սպասաւորներն» են, այսինքն՝ անոնց վրայ հսկող պահակները յափշտակող գալլերուն դէմ:

● «Սպաս» բառը, իր պարսկական ստուգաբանութեան համաձայն, անցեալին նշանակած է նաեւ «շնորհակալութեան արժանի գործ»: Ինչ որ կը փաստէ, թէ «սպասաւոր»ը պատուակալ պաշտօնեայ էր, անոր գործը պատուաբեր էր, շնորհակալ գործ էր, քանի իշխանաւորի մը անձին, անոր սեղանին կամ տաճարին պաշտպանութեան նուիրուած էր: «Սպասաւորութիւն»ը անարժաթ ծառայութիւն նկատուած էր ու իբր այդ՝ կը տարբերէր «ծառայութիւն» բառին ըմբռնումէն:

ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆ, Ծառայ

«Ծառայ» բառին արմատն է պարսկական նոյնահունչ բառը, արաբական «կարրա» (ստրուկ), յունական «ծրաստիր» (գործաւոր, բանուոր), լատինական salarium (salarié), որ վարձքով աշխատող գործաւոր կը նշանակէ:

Վարձքով կամ անոր փոխարժէքով աշխատող «ծառան», սկզբնական շրջանին ու յաճախ՝ գերի ինկած ստրուկ մը կամ իր տիրոջ ծառայութեան յատկացուած զինուոր մը եղած է, ինչպէս Աւետարանի մէջ յիշուած հարիւրապետի հիւանդացած «ծառայ»ի պարագան: Եւ որովհետեւ ծառայութեան յարմար տարիքը ընդհանրապէս երիտասարդ տարիքին կը համապատասխանէր, «ծառայ»ն հայերէնով կոչուած է նաեւ «մանուկ» (երիտասարդ):

«Ծառան» չի պատկանիր «ընտանիք»ին, ուր կը ծառայէ: Անոր նկատմամբ՝ ինք օտար մը կը մնայ, վարձկան մը: Ծառան ո՛չ ալ կը պատկանի իր տիրոջ դասակարգին: Տէր մը իրաւունք ունէր իր ծառան ծախելու, ինչպէս ցոյց կու տայ Աւետարանին առակը, ուր թագաւոր մը ծախու կը հանէ իր պարտապան ծառան ու ընտանիքը, իր պարտքը չվճարելուն պատճառով:

«Ծառայ»ի մը գործը կը տարբերէր «սպասաւոր»ին գործէն: «Սպասաւոր»ը դասակարգային տեսակէտով՝ «ծառայ»էն բարձր էր, թերեւս նաեւ որոշ չափով «ընտանիք»ի անդամ: «Սպասաւոր»ը կրնայ «ազատ»ներու դասակարգին պատկանած ըլլալ: Ծառային գործը ամէն տեսակ ծառայութիւն էր, մինչ սպասաւորները միայն մեծերուն կը ծառայէին, ինչպէս ըսինք:

● Հին Կտակարանին մէջ՝ Աստուծոյ գործին նուիրուած մարդիկը (քահանայ, թագաւոր, մարգարէ, եւն.), երբ կ'ուզէին Աստուծոյ գթութեան կամ շնորհքին արժանանալ, իբր «ծառաներ» կը ներկայանային Անոր. «Խօսէ՛, Տէր, քու ծառադ քեզ կը լսէ»: Նոյն հոգեբանութիւնը ժա-

ռանգեց Նոր Կտակարանը, ուրիշ բազմաթիւ արժէքներու շարքին: Քրիստոս մարդանալով «ծառայի կերպ առաւ», նուաստացաւ: Առաքեալներն ալ երբ հրաշքներ գործել սկսան, Քրիստոս անոնց յանձնարարեց իրենք զիրենք նկատել «անպէտ ծառաներ», առանց շնորհակալութիւն ակնկալելու:

Պատարագիչ եկեղեցականը իր աղօթքին մէջ՝ Աստուծոյ «անպիտան ծառան» կը կոչէ ինքզինք՝ երբ կը խօսի իբր մարդ արարած, բայց իբր պատարագիչ քահանայ՝ ինքզինք կը կոչէ «սպասաւոր մեծի խորհրդոյն», ո՛չ՝ ծառայ: Ան կը խնդրէ «սպասաւորել արքունական փառաց քոց»: Քրիստոսի ու առաքեալներուն օրինակին վրայ, եկեղեցական առաջին Հովիւներն ու Առաջնորդները իրենք զիրենք կը կոչէին «Աստուծոյ ծառաներուն ծառաները»:

Հետեւաբար, Աստուծոյ «ծառայութեան» նուիրուած ամէն հոգեւորական, պարտի «ծառայել» Աստուծոյ ժողովուրդին, յարգելու համար բառին գէթ ստուգաբանական բովանդակութիւնը:

ՆՈՒԷՐ, ՆՈՒԻՐՈՒՄ

Պահլաւ արմատով «նուէր» բառը կը նշանակէ ընծայ: Սակայն «նուէր»ը կը տարբերի ընծայէն՝ իր իւրայատուկ նշանակութեամբ:

«Նուէր»ը միշտ սրբազան իմաստ ունեցած է, քանի որ առընչուած էր պաշտամունքի հետ: «Նուիրել» ու արարքը՝ մէկու մը իր պաշտամունքը յայտնել կը նշանակէր, այսինքն՝ «նուէր» մատուցանելով իր ենթարկումը կ'արտայայտէր:

«Նուէր»ը կը մատուցուէր սրբազան նկատուած արժէքներուն, տաճարին, մեհնանին, պաշտամունքի մը վայրին, կրակին, ջուրին, լեռան, ծառին...: Իբր «նուէր» կ'ընծայուէին տարուան երախայրիքը, զոհուած կենդանիները, անոնց ընկերացող զինիի ճաշակումը, եւն.: Պաշտամունքի ատեն գործածուող զինիի բաժակը «նուիրակ» կոչուած է, իսկ «նուէր»ը ընծայող անձը՝ «նուիրաբեր» կամ «նուիրատու»:

Թէ՛ «նուէր»ը, թէ՛ զայն աստուածներուն մատուցող անձը եւ թէ՛ վայրը պաշտամունքային բնոյթ ունենալով, «նուիրական» կը նկատուէին: «Նուիրական, նուիրեալ» բառերուն արմատը՝ «նուէր» բառն է: «Ան-նուէր» որակուած էր ամբարիշտը, ան որ աստուածներուն երկրպագութիւն չէր ըներ, անոնց նուէր կամ պաշտամունք չէր ընծայեր, նման՝ ներկայ օրերու այն քրիստոնեային, որ եկեղեցի չի յաճախեր, սրբութիւններու չի մերձենար, «աննուէր» է:

Քրիստոնէութեան մուտքով, «նուէր» բառը պահպանեց իր նուիրական իմաստը, առաւ սեղմ եկեղեցական իմաստ: Հեթանոսական աստ-

լածներուն ու անոնց մատուցուած զոհերուն ու «նուէր»ներուն յաջորդեցին Աստուծոյ խորանին նուիրուած սննդանիւթերը, որոնք աղքատներուն կը բաժնուէին, ու մանաւանդ Ս. Սեդանին վրայ մատուցուող Ս. Պատարագը, հաւատացեալներուն խնկարոյր աղօթքը եւ Աստուծոյ ծառայութեան մէջ կեանքի նուիրումը:

Հին աստուածներուն, քուրմ-թագաւորներուն ու անոնց տաճարներուն փոխարէն, «նուիրական» դարձան Եկեղեցին ու եկեղեցական անձերը, սպասները, ծէսերը: «Նուիրակ» կոչուեցան անոնց ծառայող պաշտօնեան, գաւազանակիրն ու փոքրաւորը, ինչպէս նաեւ եկեղեցական հոգեւոր դեսպանները:

● «Նուիրում» բառը, յառաջ գալով «նուէր» բառէն, ունեցաւ նաեւ իր արմատին նշանակած նուիրական իմաստները: Նուիրումը՝ պաշտամունքային բառ է, ըսինք: «Նուիրեալ մարդիկ» կոչուեցան հոգեւորականները եւ անոնց օրինակին վրայ՝ նաեւ գաղափարականի ծառայող մարդիկը: Ծնաւ «նուիրապետութիւն» բառը, որ կը նշանակէ եկեղեցական ղեկավար մարմին եւ հոմանիշն է hierarchia յունական բառին, որուն hi-eros ածականը կը համապատասխանէ մեր «նուիրական» բառին:

«Նուէր» բառը այսօր զրկուած է իր նուիրական իմաստէն: Այսօր աստուածներուն պաշտամունքին յաջորդած են ուրիշ «պաշտելի»ներ: Անոնք սիրաշահելու կամ անոնց «չնորհքներուն» արժանանալու համար՝ գոյութիւն ունին տեսակ տեսակ «նուէրներ»:

ՍԵՂՔ

Բառին ստուգաբանութիւնը խնդրայարոյց կը մնայ:

Եթէ «մեղք»ի ծագումը վերագրենք հնդեւրոպական «մել» արմատին, «մեղք» պիտի նշանակէ «սխալում, խաբէութիւն»: Իսկ եթէ զայն սանսկրիտ արմատէն քաղենք, «մեղք» պիտի նշանակէ «աղտ, կեղտ»: «Մեղք»ը կրնայ յառաջ եկած ըլլալ նաեւ «մեղկ» բառի արմատէն, որ կը նշանակէ «քաղցր, փափուկ»: Լեզուական տարբեր արմատներէն քաղուած այս զանազան իմաստները համադրելով կը ստանանք հետեւեալը.

«Մեղք»ին ծնունդ տուող առիթը՝ եղած է, ըստ հնդեւրոպական ստուգաբանութեան, «սխալանք» մը, որ ինչպէս միշտ՝ Փիզիքական մեկնակէտ ունեցած է, ինչպէս՝ ճամբան կորսնցնել, փնտռած նպատակէն շեղիլ, անստոյգ թափառիլ ու վերջապէս՝ տեղին անձանօթութեան պատճառով մոլորիլ:

Մինչեւ այս հանգրուանը, «մեղք»ը բարոյական արժէք կամ չափանիշ չունի, քանի որ «սխալանք»ին մէջ չարամտութիւն չկայ, քանի որ դեռ «խաբել» չկայ:

Յետագային սակայն մարդը բարոյական խախտում գործած է, բարոյական ճամբէն կ'ամ ինք շեղելով կ'ամ ուրիշը շեղեցնելով, կ'ամ խաբւելով ուրիշէն, կ'ամ խաբելով ուրիշը, մարդոց յարաբերութեան մէջ վնաս մտցնելով կ'ամ չարիք հասցնելով: Անտառի բնական ծուղակին յաջորդած է մարդու լարած ծուղակը, լեզուական խաբէութիւնը, խարդաւանքը: Լեզուն եղած է խաբէութեան առաջին գործիքը, քանի որ «մել» բառին ուրիշ մէկ ստուգաբանութեան համաձայն, ան նշանակած է «խառնաշփոթ լեզուով խօսիլ», ինչ որ խաբելու նախադուռն է:

Կը թուի, թէ այս «խառնաշփոթ լեզուն» եղած է նաեւ «քաղցր ու փափուկ» լեզու, եթէ անոր ստուգաբանութիւնը առնչենք «մեղկ» բառին հետ, որ ինչպէս տեսանք, «քաղցր, փափուկ» կը նշանակէ: «Մեղք»ը կրնայ արդիւնքն ըլլալ «քաղցր, փափուկ» խօսքի մը պատճառած խաբէութեան, ինչպէս օճը դրախտին մէջ:

Խաբելու կ'ամ խարուելու նպատակը, այլ խօսքով «մեղք»ին հետապնդածը՝ «վնաս հասցնել» եղած է: Զկայ անվնաս «մեղք»: «Մեղք»ին պատճառած վնասը չարութեան մը արդիւնքն է: «Մեղք»ի պատճառած չարութեան այս իմաստին կը համապատասխանէ լատինական *malum* (գէշ, չարիք) բառը, որ արձագանգն է «մել» բառին:

— Մեղք է, կ'ըսենք երբ կը մեղքնանք անձի մը կրած վնասին համար...¹:

● «Մեղք»ը, խաբէութեան իմաստէն զատ, Նախամարդուն համար ունեցած է նաեւ «արատի, կեղտի» երկրորդ նշանակութիւն: Ասիկա կըրնայ նաեւ խղճի խայթի արտայայտութիւնն ըլլալ ու նշանակել, թէ Նախամարդը առաջին օրէն իսկ դատած ու դատապարտած է «մեղք»ը, զայն «արատ, կեղտ» բնորոշելով: Նախամարդը ընդունած է, թէ «մեղք»ը չար է, «մեղքը» վնաս է, «մեղքը» անարդարութիւն է, որ պատիժի եւ ցաւի արժանի է: «Մեղք»ը դարձած է «մեղանշանք»:

Այս դատաւճիռին շուտով յաջորդած է քաւելու եւ «հատուցանելու» բարոյական պարտականութիւնը՝ հանդէպ անոր, որուն դէմ «մեղք» գործուած է եւ «վնաս» հասցուած է, ըլլա՛յ աստուածներուն, ըլլա՛յ մարդոց: Որուն իբր հետեւանք՝ Նախամարդը «մեղք»էն մաքրուելու պահանջը զգացած է եւ զայն կատարած է ջուրով, ապաշխարութեամբ, թափուած արցունքով, զոհերու մատուցումով, եւն.:

● Երբ կը գոչեմ «մեղա՛յ», կը նշանակեմ՝ «խաբեցի, վնաս հասցուցի»:

Ուրիշին:

Նաեւ ինքզինքիս:

Ու «մեղայ» ըսելով՝ կ'ընդունիմ սխալանքս:

ՎՆԱՍ

«Վնաս» բառը քանի մը անգամ վերեւ գործածեցինք: Պիտի ուզէինք հոս անոր մասին ստուգաբանական յստակացում մը կատարել:

«Վնաս» բառը այսօր կը նշանակէ ինչ որ մեր կամ ուրիշին շահին եւ օգուտին հակառակ է, կորուստ է, որուն համար «վնասուց հատուցում» կը պահանջենք: «Վնաս» բառին այս իմաստը ժառանգած ենք սանսկրիտ լեզուէն, որուն մօտ՝ «վնաս» նշանակած է «կորուստ, ոչնչացում»: Իսկ պահլաւական լեզուով, «վնաս» բառը նշանակած է «մեղք ու յանցանք»: Այդ նշանակութեամբ՝ հայերէն լեզուն ունի «վնասապարտ» բառը, որ յետագային փոխանակուած է «յանցապարտ» բառով, ուր «վնաս»ը յստակօրէն հոմանիշ է «յանցանք»ին: Նմանապէս, Աւետարանը կը վկայէ, թէ Յիսուսը խաչելէ ետք, «եղին ի վերայ գլխոյ նորա գրեալ զվնաս նորա», այսինքն՝ Յիսուսի գլխուն վերեւ նշեցին անոր յանցանքը, որ կ'ըսէր. «Այս է Յիսուս թագաւոր հրէից»: Կայ նաեւ «վնասաբանեմ» հին բայը, որուն նշանակութիւնն է մէկը յանցաւոր հանել՝ անոր գործած յանցանքները առաջ բերելով:

Վնասի ու յանցանքի երկու իմաստներն ալ որդեգրուած են մեր լեզուին կողմէ, քանի որ այդ իմաստները իրար կ'ամբողջացնեն: Նախամարդը հաւատացած է, թէ կեանքի մէջ պատահող ամէն չարիք, կորուստ, աղէտ կամ «վնաս», աստուածներու կողմէ տրուած են իբր պատիժ, իբր հետեւանք գործուած մեղքի կամ յանցանքի («վնաս»ի): Մեծագոյն «վրնաս»ը, իր վերեւ նշուած զոյգ իմաստներով, «մեղքն» է. անիկա թէ՛ յանցանք է, թէ՛ կորուստ:

ԱՐԱՏ

«Արատ» բառը իր ներկայ իմաստով կը նշանակէ «բիծ, կեղտ, կեղտի հետք»: Նոյնը կը թելադրէ յունական «արտա» արմատը:

Սակայն «արատ» բառը նախապէս մարդու կամ կենդանիի ֆիզիքական թերութիւնը կամ տխրեղծութիւնը նշանակած է: Այս պատճառով՝ ֆիզիքական թերութիւն ունեցող կենդանիները կոչուած են «արատաւոր»: Կենդանիներուն տխրեղծութենէն զատ՝ հայերէն լեզուն «արատ» բառով կոչած է նաեւ պատի մը կամ առարկայի մը ճեղքուածութիւնը, թերութիւնը:

«Արատ» բառը բիծ կամ կեղտ չի նշանակեր, այլ մարմնի վնասուածութիւն, վրձար: «Արատ» արմատէն կազմուած է «արատել» բայը, որ հին հայերէնով կը նշանակէ «ապականել», նման վայրի խողին, որ արտերու բերքը «կ'ապականէ»:

Նախամարդը իբր «արատ» չէ ըմբռնած իր մարմնին փակած ցեխը, դէմքը ծածկող տիղմը կամ լուացումէ հեռու մնացած որեւէ աղտոտու-

թիւն: Նախամարդը «արատ» կոչած է ամբողջութեան մը խախտումը, իր անդամներուն մէկին կամ միւսին կորուստը, «արատներ», որոնք ո՛չ մէկ ջուր կրնայ դարմանել: Նշեցինք ուրիշ առիթով, թէ հայ Նախամարդը որքա՛ն կառչած էր իր ֆիզիքական ամբողջականութեան, թէ իր մարմինը նկատած էր գեղեցիկ՝ որովհետեւ ամբողջական³: «Արատ»ը այդ ամբողջականութեան դէմ «մեղանշանք» է, անոր հասցուած վնաս է, իր կառոյցին ամբողջականութեան խախտում է:

Այս պատճառով, կը համարինք, թէ «արատ» բառին ստուգաբանութիւնը աւելի փնտռելու ենք սանսկրիտ «րատ» արմատին մէջ, որ «քերել, քերթել» կը նշանակէ, քան թէ յունական «արտա»ին մէջ, որ բիծ ու կեղտ կը նշանակէ եւ իր այս իմաստով՝ հեռու է հայերէնի արտայայտած նախնական նշանակութենէն:

Նոր դարերուն՝ «արատ» առաւ բարոյական բիծի կամ կեղտի նշանակութիւն: «Արատ» բառը նոյնացաւ մեղքի իմաստին հետ՝ քրիստոնէական նոր աշխարհահայեացքին մէջ: Մեր շարականները Աստուածածինը հռչակեցին «անարատ»: Քրիստոնեայ հաւատքին համար՝ մեծագոյն «արատ»ը մեղքն է, իբր հոգիին աստուածատիպ անեղծութիւնը աղարտող տիեզերութիւնը:

«Ան—մեղ»ը ան է, որ վնաս չէ հասցուցած, «արատ» չէ գործած:

«Ան—մեղութիւն»ը հոմանիշ է «ան—արատութեան»:

Այսօր՝ «մեղք»ը իր իմաստը փոխած է, «արատ»ն ալ իրը:

ՊԱՏԻԺ

«Պատիժ»ը ներկայիս հոմանիշ է յանցապարտութեան փոխարէն տրուած պատժամիջոցի, տանջանքի ու զրկանքի: Սակայն «պատիժ» բառը իր պարսկական ծագումնային իմաստով՝ ճիշդ հակառակ նշանակութիւնն ունեցած է. «պատիժ» բառը նշանակած է «վարձատրութիւն, արդար հատուցում»:

«Պատիժ»ը յատուկ պայմաններու ենթակայ էր: Նախ «պատիժ» տալու իշխանութիւնը վերապահուած էր որոշ դասակարգի մարդոց: Հռոմէական Պատմութենէն գիտենք, թէ հռոմայեցի յանցաւոր մը, իր հռոմայեցի քաղաքացիի հանգամանքով, գերծ էր խաչի մահապատիժէն: Բարձր դասակարգի յանցաւորները «պատիժ»ի չէին ենթարկուեր:

«Պատիժ»ը վերապահուած էր ցած դասակարգի պատկանող յանցաւորին կամ չարագործին: «Պատիժ»ին արժանի յանցագործութիւնը՝ ծառային, ստրուկին կամ զինուորին կողմէ իշխանութեան կամ բարձր դասակարգին դէմ գործուած յանցանք մը ըլլալու էր: Չանոնք «պատժել»ն ալ յանցանքի փոխադարձութիւն կը նկատուէր: Ասոնց «պատժուիլ»ը ար-

դար գործ էր եւ ընկերային կարգերու հատուցումին մաս կը կազմէր։ Ահա թէ ինչու «պատիժ»ը իր արմատական իմաստով՝ «վարձատրութիւն», արդար հատուցում» նշանակած է։ Չենք գիտեր, թէ ծառաներուն տրուած այս «պատիժ»ը անցեալին ինչ պատժամիջոց էր։ Ծեծ, մահապատիժ, խաչելութիւն։

Քրիստոնեայ կրօնին համար, առաջին մարդուն առաջին մեղքին իբր «պատիժ» սահմանուեցաւ մա՛հը, մարդուն մահկանացու վիճակի վերած-
ւիլը։

ՔԱՒՈՒԹԻՒՆ, ՔԱԵԼ

«Քաւել» արդի իմաստով կը նշանակէ գործուած յանցանքին կամ հասցուած վնասին փոխարէն հատուցում ընել։ Բայց գրաբարի մէջ՝ «քաւել» նշանակած է ո՛չ թէ հատուցում ընել կամ զղջալ, այլ զգուշաւոր ըլլալ, զգոյշ դառնալ։ Երբ «քա՛ւ լիցի» կը գոչենք գրաբարեան ոճով, կը նշանակենք «հեռո՛ւ մեզմէ, զգո՛յշ»։

«Քաւ, քաւել» բառերուն «քաւ» բայարմատը բնիկ հայերէն է։ Ան շատ մօտէն կը յիշեցնէ լատիներէն caveo, cave նոյնիմաստ բայերը։ Նախամարդու պատկերացումին մէջ, «քաւել»ը՝ նախապէս նշանակած է զգուշանալ՝ գործուած անզգուշութենէ մը ետք, որուն հետեւանքով մարդը, օրինակի համար, չէ նկատած փոսը ու մէջը ինկած է։ Ուստի ան պիտի «քաւէ», այսինքն՝ զգո՛յշ պիտի ըլլայ, որ նոյն փոսին մէջ չիյնայ կամ նոյն սխալը չկրկնէ։

Այս անզգուշութեան իբր «քաւութիւն», անզգոյշ յանցաւորէն պահանջուած է ընթացքի փոփոխութիւն, ինքնագսպում՝ նոյն սխալը չգործելու, նոյն վնասին չենթարկուելու համար։ Այս ինքնագսպումի գաղափարը կամ տրամաբանութիւնն է, որ յետագային «քաւել» բային փոխանցած է ապաշխարելու, հատուցանելու, ներումի արժանանալու, անպարտ դառնալու, արդարանալու ներկայ իմաստները։

«Քաւութիւն»ը, հետեւանքն է հատուցումի ու զոհ նուիրելու պահանջին, զոր Նախամարդը զգացած է սխալանք մը գործելէն ետք։ Նախամարդը իր գործած վատ արարքին համար՝ ինքզինք մեղաւոր ու անարժան զգացած է նաեւ իր աստուածներուն հանդէպ, որոնք կարող են զինք պատժել։ Ու նախամարդը աստուածներու պատիժէն խուսափելու համար՝ իր մեղաւոր անձէն դուրս ուրիշ «անմեղ» մը փնտռած է, «անմեղ» մը՝ զերծ իր գործած յանցանքէն կամ «մեղանշականութենէն», որպէսզի այն «անմեղ»ը զինք փոխարինէ, հատուցումի պաշտօնը ինք կատարէ, «քաւութիւն»ը ինք ստանձնէ։ Այդ «անմեղ»ը, ըստ պարագաներու, դեռատի տարիքի մարդկային զոհ մը եղած է, բայց աւելի յաճախ

«անարատ» կենդանի մը: Երբայեցիներուն մօտ նոխազ մը անապատ կ'ար-
ձակուէր, հոն մեռնելով՝ «քաւելու» համար յանցաւոր ժողովուրդին մեղ-
քերը:

Քրիստոնեայ կրօնը Քրիստոսի մէջ տեսաւ այն «քաւութեան նոխա-
զը», Աստուծոյ Գառնուկը, որուն մահով՝ Աղամով մեղաւոր մարդկու-
թիւնը «քաւութեան» ներումի արժանացաւ:

ՅԱՆՑԱՆՔ, Յանցաւոր

«Յանցանք» բառը ծագում առած է «անց» բայարմատէն, որ նոյ-
նանման է սանսկրիտ, զենդական, հին հնդեւրոպական, լատին, յոյն լե-
զուներու նոյնահունչ արմատներուն հետ: «Անց» արմատէն կազմուած
«անցանեմ» բայը «երթալ, ուղղուիլ, յառաջանալ, նոյն տեղը չմնալ» կը
նշանակէ:

Այս «անցանել»-ու գործողութիւնը կրնայ կատարուիլ երեք տեսակ
տարածքի վրայ, որոնց համեմատ բայը իր նշանակութիւնը կը փոխէ: Այս-
պէս՝

— Երբ «անցանեմ»-ը տեղի կ'ունենայ ֆիզիքական տարածքի մը մէ-
ջէն, այն ատեն «անցանեմ» բայը՝ անցնիլ, տեղափոխուիլ կը նշանակէ, իր
սովորական իմաստով:

— Երբ «անցանեմ»-ը կը կատարուի ժամանակի տարածքին ընդմէ-
ջէն, այն ատեն բայը կը նշանակէ ժամանակը սպառել, ապրիլ, ծերանալ,
մեռնիլ: Այս իմաստէն ծագում առած են «անցաւոր, վաղանցուկ, անանց
կեանք» բացատրութիւնները:

— Վերջապէս «անցանեմ» բայը երբ կը նշանակէ գծուած սահմանէ
մը անդին անցնիլ, այն ատեն բայը կը նշանակէ սահմանազանց ըլլալ, չա-
փերէն դուրս ելլել:

«Անցանեմ» բային «սահմանէն դուրս ելլել»-ու այս երրորդ իմաստին
վրայէն կազմուած են «զանցանել» (զանցառութիւն), «զառանցել» եւ վեր-
ջապէս «յանցանել, յանցաւոր, յանցանք» բառերը: «Յանցանք» մը կը կա-
յանայ չթոյլատրուած սահման մը անցնելու մէջ, չարտօնուած սահմա-
նագիծ մը կտրելու, օրէնք մը ոտնակոխելու, իրաւունք մը անտեսելու
մէջ:

Իրաւունքի ու մեղաւորութեան բնագանցական ներկայ իմաստները
արտայայտող այս «յանցանք» բառը իր նախնական ծագումին մէջ ան-
գամ մը եւս ֆիզիքական արարքի մը պտուղը եղած է: Նախամարդը, բազ-
մանալով ու կազմակերպուելով, իր հիւղակին, իր արտին, իր գիւղին, իր
երկրին շուրջ սեփականութեան սահմանափակ կամ ընդարձակ գիծ մը
քաշած է, քարերով, ծառերու շարքով, գետի հոսանքով, լեռով, ձորով,

եւն., սահման մը գծած է, զոր ոտնակոխելը, անորմէ անդին անցնիլը հոմանիշ դարձած է ուրիշի սեփականութեան ոտնձգութեան, սահմանազանցութեան:

Ժամանակներու յեղաշրջումին հետ, «յանցանք» բառը դուրս եկած է անհատ մարդու սեղմ սահմանազանցութեան սկզբնական ըմբռնումէն եւ նշանակած է ամէն տեսակ խախտում կամ սահմանազանցութիւն՝ ընդդէմ օրէնքներուն, ընդդէմ ընկերային—հասարակական—քաղաքական օրինաչափութեանց: Իսկ «յանցանք»ը հոգեւոր մարդին մէջ՝ նշանակած է զանցառութիւն մը, ո՛չ թէ մարդուն, այլ Աստուծո՛յ գծած սահմաններուն, բարոյական օրէնքին ու կանոններուն, սկզբունքներուն, իշխանութեան դէմ: «Յանցանք»ը կրօնական մարզէն ներս կոչուած է մեղք, իսկ քաղաքական մարզէն ներս՝ յանցապարտութիւն, օրինազանցութիւն, ոճիր, եւն.:

ԱՊԱՇԽԱՐԵԼ Ապաշաւել

«Աշխար» կը նշանակէ «լաց, ողբ, կոծ»: «Աշխարել» կը նշանակէ «լալ, ողբալ, կոծել»: Ողբի ու լացուկոծի սովորութիւնը տեղի կ'ունենար մահուան, յուղարկաւորութեան, սուգի կամ այլ առիթներով: Սակայն «ապաշխարեմ» բային միտքը կը տարբերի սուգի, ողբի, լացուկոծի ընթացիկ երեւոյթներէն, անով որ «ապաշխարեմ»ը զղջումի ու հատուցումի յատկացուած ողբ եղած է: Ասիկա կ'իմանանք իր ստուգաբանութենէն:

«Ապաշխար» բառը կազմուած է «ապ» ժխտական մասնիկով, անոր կցուած «աշ» (կերակուր) եւ «խօր» (ուտել) բառերով, որոնք միատեղ նշանակած են «կերակուրէ զրկուիլ»: Ըստ պարսկական ստուգաբանութեան, «ապաշխարել»ը կը կայանար ինքզինք «սնունդէ զրկել»ու մէջ, իբր հատուցում գործուած յանցանքին:

Պարսկական արմատին տուած այս իմաստը հին կտակարանին հետեւողութեամբ, որդեգրուեցաւ նաեւ քրիստոնեայ Եկեղեցիին կողմէ, որ իր հաւատացեալ ժողովուրդին իբր «ապաշխարանք» սահմանած է պահքի, ծոմի, պահեցողութեան կանոններ եւ շրջաններ՝ ամբողջ տարւան ընթացքին:

Մարդը սնունդէ զրկելով ու սնունդի փոխարէն՝ անոր անօթութիւնը սրելով՝ Եկեղեցին մարդուն կը փոխանցէ մեռնելով ողջ մնալու փորձառութիւնը:

Ապաշաւել

Հակառակ որ կարգ մը բանասէրներ «ապաշխարել» եւ «ապաշաւել» բայերը հոմանիշ կը նկատեն, սակայն անոնց միջեւ իմաստի զգալի տար-

բերութիւն մը գոյութիւն ունի:

Պարսկերէն ստուգաբանութեան համաձայն, «ապաշաւ» կազմուած է «ապ» (հեռանալ) + «աշ» (կերակուր) + «աւ» կամ «ապ» (ըմպելի) բառերէն: Ուստի «ապաշաւել» կը նշանակէ ինքզինք զրկել ո՛չ միայն կերակուրէ («ապաշխարեմ» ին պէս), այլ նաեւ ըմպելիէ: «Ապաշաւել»ը «ապաշխարել»էն աւելի խիստ պահեցողութիւն էր:

● Սակայն պահլաւական ստուգաբանութիւնը «ապաշաւել» բառին շուրջ ուրիշ մեկնաբանութիւն մը յառաջ կը բերէ, ըստ որուն՝ «ապաշաւ» բառը կազմուած է «ապա» (ետ, յետ) եւ «շաւ» (չարժիլ, երթալ, ճամբայ ելլել): Ուստի «ապաշաւել» նշանակած է «ճամբէն ետ դառնալ», ետդարձ կատարել, հին սխալին ուղղութեամբ ճամբան փոխել, ինքզինք սրբազրել, ճշդում կատարել: «Ապաշաւել» բային այս երկրորդ իմաստը անգամ մը եւս ծագած է ֆիզիքական իրողութենէն կամ միջադէպէ. նախամարդը երբ իր ուղիէն շեղած է, անդրադառնալով իր գործած սխալին՝ քայլերը փոխած է, ետդարձ կատարած է՝ ուղիղ ճամբուն վերադառնալու համար:

Ետդարձ կատարելու ֆիզիքական արարքը, բարոյական ու հոգեւոր իմաստ առնելով, նշանակած է «սխալին վրայ զղջալ, ցաւիլ, ափսոսալ»: Հետեւաբար «ապաշաւել»ի իմաստը, ուրիշին հասցուցած վնասին վրայ զղջալէ աւելի, ինքզինքին վրայ մեղքնալ է, քանի որ ուղիղ ճամբայէն շեղողը՝ վերջին հաշուով ի՛ր անձին վնաս հասցուցած է քան թէ ուրիշին չարիք:

Ետդարձ կատարելու, սխալը սրբազրելու նշանակութենէն ծագած է հայերէն «դարձ» բառը. «դարձ հայոց ազգին» հեթանոսութենէն դէպի քրիստոնէութիւն, Լուսաւորչի եւ Տրդատի ձեռքով: «Դարձ մեղաւորին» իր մեղանշական կեանքէն դէպի Աստուած, դէպի անմեղութիւն, ըլլա՛յ ապաշխարանքի, ըլլա՛յ ապաշաւանքի ճամբով, ինքնիր վրայ զղջալով:

ՓՐԿԻՉ, Փրկութիւն–Ազատութիւն

«Փրկել»ը՝ ասորական, արաբական, եթովպական, արամէական լեզուներով կը նշանակէ ազատել: Ինչո՞ւ հայ լեզուն, որ արդէն ունէր «ազատեմ» պահլաւական ծագումով նոյնիմաստ բայ մը, նախընտրեց սեմական ծագումով «փրկեմ»ը գործածել, «ազատեմ»ի փոխարէն: Ինչո՞ւ Հայ Եկեղեցին Քրիստոսը կոչած է նախընտրաբար Փրկիչ քան թէ Ազատիչ: Ի՞նչով «փրկեմ»ը կը տարբերի «ազատեմ» բայէն:

Քրիստոնէութիւնը Հայաստան մուտք գործեց ասորի քարոզիչներու ճամբով, ասորի եկեղեցւոյ ծէսով, լեզուով եւ բազմաթիւ բառերով, որոնք մինչեւ օրս գոյութիւն ունին մեր լեզուին մէջ: Այդ ասորական բառերուն շարքէն են նաեւ «փրկել, փրկութիւն, փրկիչ» բառերը, (ենթադ-

րելով, թէ «փրկել» բայը հին հայերէնի մէջ գոյութիւն չէր ունեցած աւելի հին ժամանակներուն: Այս մասին ուրիշ առիթով):

Հայաստանի քրիստոնէացման շրջանին, Հայոց ընկերային ու դասակարգային լեզուի բառերուն մէջ՝ «ազատեմ» բայի իմաստը չէր համապատասխաներ «փրկեմ» բային նշանակութեան հետ: «Ազատեմ» բայը՝ այդ շրջանի քաղաքա—ընկերային իրավիճակի մը արտայայտութիւնն էր: «Ազատ» բառով կը յատկանշուէին միայն «ազատ» դասակարգի պատկանող անձերը: Հայոց մօտ՝ «ազատ»ները իշխանական եւ ռամիկ դասակարգերուն միջեւ՝ առանձին դասակարգ մը կը կազմէին: Մեսրոպ Մաշտոց Հացեկաց գիւղի «ազատ» վարդանի ու «ազատ» գերդաստանի մը զաւակն էր:

Այս ընկերա—քաղաքական պայմաններուն մէջ՝ «Քրիստոս մեզ ազատեց» ըսելը, պիտի նշանակէր, թէ Քրիստոս մեզ «ազատ»ներու դասակարգը անցուց, դասակարգի փոփոխութիւն բերաւ: Արդ Քրիստոսի միջոցով «ազատ» դառնալը, ազնուականներուն համար ստորնացում պիտի նշանակէր, իսկ ռամիկներուն համար, ընդհակառակն, դասակարգային բարձրացում:

Այդ դասակարգային փոփոխութեան իրաւունքը վերապահուած էր Հայոց արքունիքին ու նախարարական տուններուն: Նման ազատագրական քարոզութիւն մը՝ ժամանակէն առաջ ընկերա—քաղաքական յեղափոխութիւն մը պիտի յառաջացնէր, ընկերային իրաւակարգերու խախտում յառաջ պիտի բերէր եւ յաւելեալ լարուածութիւն պիտի ստեղծէր Հայոց թագին եւ եկեղեցական մականին միջեւ, որոնք արդէն բաւականին պրկուած կացութեան մէջ կ'ապրէին, Մեծն Տրդատի եւ Լուսաւորչի վախճանումէն ետք:

Նման «ազատութիւն» մը պարգեւելը, ո՛չ Քրիստոսի ո՛չ ալ եկեղեցիին առաջնահերթ առաքելութիւնն էր այդ օրերուն: Քրիստոնէութիւնը այլուստ բաւականին հակառակորդներ ու հալածողներ ունէր: Քրիստոս Սպարտակոս մը չէր: Ս. Պօղոսի քարոզչութեան մէջ՝ «ազատ դառնալ»ը կը նշանակէր ձերբազատիլ մեղքի գերութենէն, «ի ծառայութենէ մեղաց» եւ Աստուծոյ զաւակ դառնալ:

Հոգեւոր ազատագրումին այս իսկական իմաստը պահպանելու եւ իրականութիւնները չչփոխելու յստակ դիտումով, մեր թարգմանիչ Հայրերը «ազատութիւն» բառը նախընտրեցին «փրկութիւն» բառով թարգմանել, յատկապէս շեշտելու համար Քրիստոսի բերած ազատութեան հոգեւոր բնոյթը, հոգիներու ազատութիւնը մեղքի տիրապետութենէն:

ՍՈՒՐԲ, ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ, (Սրբել, Մաքրել, Լուալ, Ջրել, Թրջել, Թրմել)

Ի՞նչ կը նշանակէ «սուրբ»:

«Սուրբ» բառին հայկական արմատն է «սու»:

Բառը անգամ մը եւս ծագում առած է ֆիզիքական իրականութենէ: «Սուրբ» կը նշանակէ մաքուր, ջուրին տուած մաքրութեամբ: «Սրբել» նշանակած է «ջուրով մաքրել»: Ջուրը Նախամարդուն համար եղած է մաքրութեան առաջին ձեռնտու միջոցը:

Ջուրին տուած մաքրութիւնը, Նախամարդուն աչքին, նաեւ փայլ տուած է մաքրութեան, լուսաւոր դարձուցած է զինք: Այս իմաստով՝ ան որ «սուրբ» է, եւ մաքուր եւ փայլուն է: Արեւելքի մէջ՝ ինչ որ լուսաւոր է, Աստուծոյ դրոշմը կը կրէ, կը մասնակցի աստուածութեան, նուիրականութեան, արեւին, լուսինին, աստղերուն խորհրդաւորութեան: Բոլոր ազգերը Աստուծոյ սրբութիւնը արտայայտած են լոյսին միջոցով. բարի աստուածները լոյսերու մէջ կը բնակին: Ահա թէ ինչո՞ւ սուրբերը բոլոր կրօններուն մէջ պատկերացուած են փայլուն դէմքերով, լուսապսակներով:

Երբայց ինքներուն մօտ՝ «սուրբ»ը ան էր, որ Աստուծոյ ծառայելու համար մարդերէն կը կտրուէր, կ'անջատուէր, ուստի «կը մաքրուէր», կը դառնար «ընտրեալ» մը, Աստուծոյ պատկանող անձ: Այս պատճառով, բոլոր կրօնները կը ձգտին «սրբութեան», կը յորդորեն իրենց աշակերտները «սուրբ» կեանք վարելու: Բոլոր կրօնները ունին իրենց «սուրբերը», որոնք կ'արժանանան պաշտամունքի ու յարգանքի: «Անսուրբ»ը չի կրօնար մերձենալ աստուածներուն:

Նախամարդը «սրբութեան» գաղափարին հետ միացուցած է, բացի մաքրութեան ու փայլունին յատկանիշներէն, նաեւ «գեղեցիկ»ի ըմբռնումը: Ջուրին պարգեւած «սրբութեան» ու փայլին վրայ աւելցուած է նաեւ «գեղեցիկ»ը: Աղտոտութիւնը չի կրնար գեղեցիկ ըլլալ, ո՛չ ալ սուրբ կամ նուիրական: Աղտոտ սուրբ չկայ, քանի որ «սուրբ»ը փայլուն է, իսկ փայլունը՝ գեղեցիկ է: Իսկ «գեղեցիկ»ը՝ լուսաւոր է, լուսաշող է: Սրբութիւնը հոգիին պայծառութիւնն է, գեղեցկութիւնն է, ողորկութիւնն է: Սրբութիւնը անստուեր է, չունենալով թաքուն ծալքեր ուր թաքչին աղտոտութիւնը, կեղծիքը, ստուերը: Հոգեբարոյական աշխարհէն ներս, «սրբանալ» նշանակած է Աստուծոյ պէս լուսաւոր ըլլալ: «Սուրբ» կոչուած են թէ՛ անձերը, թէ՛ իրերը, թէ՛ վայրերը, թէ՛ պաշտօնները:

«Սրբութիւն»ը նաեւ միջավայր է:

Մաքուր, Մաքրել

Այսօր երբ մաքրել կ'ըսենք, իսկոյն կը հասկնանք ջուրով մաքրել, լուալ, ջինջ դարձնել: Սակայն, «մաքրեմ» բային արտայայտած մաքրութեան մէջ՝ ջուրի հետք չենք գտներ:

Ըստ ասորական ստուգարանութեան, «մաքրեմ» նշանակած է պա-

տի մը արտաքին մակերեսը կիրով բռել, սպիտակացնել կամ նոյնիսկ մոխիրով մաքրել: Իսկ սանսկրիտ ստուգաբանութեան համաձայն, «մաքրել» նշանակած է «քերելով, քերթելով յղկել», աղտը քերթելով անհետացնել: Հայերէն լեզուին մէջ ալ «մաքրել» նախապէս նշանակած է փայտի մը, կաշիի մը կամ պատի մը մակերեսը յղկել, տաշելով ողորկել, գեղեցիկ դարձնել: «Մաքրիչ» բառը հայերէնի մէջ նախապէս նշանակած է ածելի:

Քրիստոնէութիւնը երբ մուտք գործեց, «մաքուր, մաքրեմ» բառերուն իմաստն ալ քրիստոնէացուց: «Մաքրութեան» մեծագոյն թիրախը կամ առարկան մեղքը հռչակուեցաւ ու մեղքը նմանեցաւ մորթային ախտի մը, արտաքին վարակումի մը, որմէ կը «մաքրուինք» զայն «քերթելով», նախ Ս. Մկրտութեամբ, ապա ապաշխարութեամբ: Քրիստոնէութիւնը եւ ուրիշ կրօններ, քերթելով կամ քերելով ստացուած արտաքին մաքրութիւնը վերածեցին ներքին, հոգեւոր մաքրութեան:

Կարգ մը բանասէրներ՝ «մաքուր» բառին արմատը կը մերձեցնեն յունարէն (μᾶκρ), բառին, որ կը նշանակէ «երանելի»: Այս մեկնակէտը մեր որոնումը կը տանի բոլորովին տարբեր ուղղութեամբ, դէպի աւելի նոր ժամանակներ, դէպի քրիստոնէութիւն, եւ ասիկա՝ յունական ստուգաբանութեան տուած մեկնութիւնը անստոյգ կը դարձնէ:

● «Սրբեմ», «մաքրեմ» բառերուն ստուգաբանութիւնը ներկայացնելէ ետք, կը փորձուինք աւելի անդին երթալ ու ստուգել նաեւ «լուալ, ջրել, թրջել» բայերուն իմաստի տարբերութիւնը:

Լուալ

Բնիկ հայ բառ է, որ ներկայիս կը նշանակէ «ջուրով լուալ, մաքրել», մինչ իր սկզբնական իմաստով՝ նշանակած է մարմին մը կամ առարկայ մը ջուրի մէջ մտցնել, «ջուրի մէջ թաթխել»:

«Լուանալ» բայը սանսկրիտ լեզուով կը նշանակէ «լողալ, լողնալ», յունարէնով՝ «լուալ» (λουω), լատիներէնով՝ «լուալ, անձրեւել» (lavo, pluo), իրանական լեզուներով՝ «հոսիլ, լողալ», ուրիշ ազգերու մօտ՝ «նաւել, լողալ, ողողուիլ»:

Նախամարդուն համար «լուանալ» նշանակած է առարկայ մը ջուրի մէջ ամբողջ ընկղմել, ջուրով ողողել, ինչպէս կ'ընենք չոր մը լուալու համար, կամ ինչպէս նաւակը ծովուն մէջ: Նախամարդը, նախնական շրջանին, ինքզինք կամ առարկայ մը չէր լուար ջուրը իր վրան թափելով, քանի որ առ այս գաւաթ կամ ուրիշ միջոց տակաւին չունէր: Ուստի աւելի հեշտ էր ջուր նետուիլ լողնալու, կամ ջրվէժի տակ կենալ լուացուելու համար մինչեւ որ «զարգանալով», Նախամարդը հնդկընկոյզի կճեպով կամ այլ ձեւերով «զաւաթ»ը հնարեց, ջուրն ալ եղէգի խողովակով տուն

հասցուց, «Հոսուն ջուր» ունեցաւ:

«Լուացում»ը, իր սկզբնական իմաստին համաձայն, կը կայանար առարկան կամ անձը ամբողջական ջուր ընկղմելու մէջ: «Լուացում»ը մարմնին ամբողջական մաքրութիւնն էր: Լուացուող մարդը ամբողջ մարմինով կը մտնէր ջուրի ծոցը, կը յանձնուէր ջուրին տիրապետութեան: Լուացումը բնութեան յանձնուիլ էր, անգէն, մանուկի նման:

Ահա թէ ինչու քրիստոնեայ Մկրտութիւնը լուացումի ձեւը որդեգրած էր, Յիսուսի օրինակին վրայ:

Ձրել

Բնիկ հայկական բառ, ծագած հնդեւրոպական նախալեզուներէն: Արմատն է «ջուր»:

Նախամարդուն ըմբռնած «ջուր» բառը բնա՛ւ չի համապատասխաներ քիմիագէտներուն ջուրին: «Ջուր»ը Նախամարդուն համար նշանակած է որեւէ հեղուկ. «անձրեւ, գետ, լիճ, ծով, պաշտամունքի նուիրական ջուր», նոյնիսկ մարդու մարմնէն արտածորող ամէն տեսակ հեղուկ. մէզ, (որմէ «ջրատուն»—արտաքնոց), սերմ, արբունքի ջուրը (իգական), որմէ «ջրթափել» բայը:

Նախամարդը «ջուր»ին մէջ տեսած է նախ եւ առաջ կեանքի հեղուկը, ապրելու կենսական պահանջը գոհացնող աւիշը: «Ջուր»ը մարդուն համար նշանակած է գոյատեւումին կենսատարը, արեան պէս, շնչած օդին պէս:

«Ջուր»ը, Նախամարդու ըմբռնումով՝ խմելու հեղուկը չէ տակաւին, այլ կեանքը պահպանող մարմնի մէջ գտնուող ամէն հեղուկ, որպէս անոր բաղադրիչ մասը:

«Ջրել» նշանակած է հայթայթել ա՛յն «ջուր»ը կամ ա՛յն հեղուկը, որուն կարիքն ունի ամէն արարած, մարդ, բոյս թէ արտ, ապրելու համար: Բանաւոր Մարդը իր կեանքին անհրաժեշտ հեղուկը իր մարմնին մէջ կը կրէ ու անոր պակսելու պարագային՝ ինք կը հայթայթէ զայն՝ սնունդով: Արտերն ու ցանքերը չեն կարող իրենց ինքնասնուցումը ապահովել. անոնք որպէսզի ապրին, պէտք է «ջրուին», այսինքն՝ անոնց հայթայթուի կենսական հեղուկը, բնութեան կողմէ անձրեւով իսկ մարդուն կողմէ՝՝ ոռոգումով:

«Ջուր» բառը, (դրախտ բառին նման), ըստ երեւոյթին ծագում առած է ջուրի պակասէն տագնապող անապատային ժողովուրդներուն մօտ, որոնք ջուրը գործածած են միայն «ջրելու», եւ ո՛չ թէ անով լուացւելու: Ջրառատ ժողովուրդներն են, որ ջուրը նկատած են իրր լուացումի, մաքրութեան միջոց եւ խորհրդանիշ բոլոր լուացումներուն³:

● Ջրառատ երկիրներուն մէջ, հեղեղներու կամ յորդահոս գետերու

ուծի տպաւորութեան տակ, «ջուր»ը նկատուած է նաեւ իբր բնութեան զօրութիւն: Զուրը հոսուն զօրութիւն է, ողողիչ ու մաքրիչ, որ իր ճամբուն վրայ կը խլէ ու կը տանի ամէն ինչ, ամէն դիմադրութիւն: «Զուրը տարաւ» կ'ըսենք մենք, ինչպէս որ ուրիշներ «հովը տարաւ» կ'ըսեն: Այս իմաստէն ծագած է «ջրել» բային տրուած մէկ նոր իմաստը, որ կը նշանակէ «հերքել», այսինքն՝ հակառակորդին տեսակէտը կամ ընդդիմութիւնը յորդած ջուրին պէս մաքրել տանիլ:

Թրջել, Թրմել

«Թրջել» ու «թրմել» երկու բայերուն ալ արմատն է «թուր»:

«Թրջել» ու «թրմել»՝ լուալու կամ մաքրելու միտքին հետ կապ չունին, այլ կը նշանակեն «թացել, թրջելով կակուղցնել»՝ հացը, լաթը, հողը, եւն.:

Կարելի է «թրջել»ու կամ «թրմել»ու գործը կատարել որեւէ հեղուկով. իւղով, քրտինքով, խմիչքով ու... մէզով: (Մանկիկին պարագային կ'ըսենք. «Մանկիկը վրան թրջեց»):

«Թրջել» նշանակած է նաեւ սաստիկ գինովնալ, «ամօթէն քրտնիլ»:

ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ, Արդար, Արդիւնք

«Արդարութիւն» բառը առաջ կու գայ «արդար» բառէն, որ կազմուած է «արդ» արմատէն եւ «ար» մասնիկէն: «Արդ» արմատը նոյն ձեւով ու նշանակութեամբ պահպանուած է արիական լեզուախումբին պատկանող հայ, յոյն, լատին լեզուներուն մէջ ալ:

«Արդ» բառը, իմաստաբանական տեսակէտէ, հայ լեզուի ամենակիրթ արմատներէն է:

«Արդ» կը նշանակէ «կազմ ու ձեւ ունեցող իր»: «Արդ» արմատով կազմուած են «գմբէթարդ» (գմբէթի ձեւ ունեցող), «խորանարդ» (խորանի ձեւ ունեցող), «զիւարդ» (ի՛նչ ձեւով) եւն. բառերը: Նոյն արմատէն է «անարդ» հայկական հին բառը, որ կը նշանակէ անձեւ, տձեւ, տգեղ, անճաշակ: Նոյն «արդ» արմատէն ծագած է «անարդի» բառը, որ կը նշանակէ «անճոռնի» (ֆիզիքապէս) ու «անհեթեթ» (բարոյապէս): Դարձեալ «արդ» արմատէն ծնած է «արդեմ» հին բայը, որ նշանակած է «տաշելով կոկկել», իսկ գայն կատարող գործիքը կը կոչուի «արդակ» (racleire): «Արդ» բառէն կը սեռին նաեւ «յարդ», «զարդ (յարդարել, զարդարել) արմատները: Վերջապէս «արդ» արմատէն կազմուած է նաեւ «արդարութիւն» բառը:

● «Արդարութեան» գաղափարին առաջին յենարանը, Նախամարդուն համար՝ «արդ» արմատին արտայայտած «կազմ ու ձեւ»ի միտքն է,

չափագիտութիւնն է, չափուածութիւնն է, հաւասարակշռութիւնն է, միաց-
ւած՝ վայելուչին: Ինչպէս որ Երաժշտութիւնը մաս կազմած է Թուաբա-
նութեան կամ Թիւերու Գիտութեան, «արդարութիւն»ն ալ, Հայոց մօտ,
մաս կազմած է Ճարտարապետութեան:

Ժամանակի ընթացքին՝ «արդարութիւն» բառը՝ արտաքին գեղեցկու-
թեան, վայելչութեան եւ Ֆիզիքական «ձեւին ու կարգաւորութեան» ըմբռ-
նումին՝ միացուցած է նաեւ «ուղիղի, իրաւի, հաւատարմի, ճշմարտա-
ցիի, հաւատալիի» մտաբարոյական ըմբռնումները:

«Արդար» մարդը՝ պատկերացուած է իրր ճարտարապետականօրէն
գեղեցիկ ու բարոյապէս հաւասարակշռուած կառոյց: Ինչպէս որ ճար-
տարապետական վայելչութեան կանոնները խախտող չէնք մը մերժելի
կը դառնայ ու կը փլի, նոյնպէս ալ «արդար»ը ա՛ն է, որ բարոյական հաւա-
սարակշռութիւնը պահպանած է իր մէջ, ապրելով ու դատելով ըստ «ար-
դարութեան»: Արդարութիւնը բարոյական աշխարհէն ներս վայելուչ
գործ է:

● Հոգեւոր մարզին մէջ, Աւետարանի մաքսաւորը տուն վերադար-
ձաւ աւելի «արդարացած» քան ինքնահաւան փարիսեցին, քանի որ ճանչ-
ցաւ իր եւ Աստուծոյ սահմանները, յարգեց մարդու եւ Աստուծոյ միջեւ
գոյութիւն ունեցող «արդ»ը, վայելչութիւնը, գոր փարիսեցին խախտած
էր իր ամբարտաւան ու ինքնահաւան կեցուածքով:

Մինչեւ օրս կը գովենք «արդար» կաթը, մեղրը:

Ու արդարութիւն կը պահանջենք մեր դատերուն:

Արդիւնք

«Արդ» բառէն ծագած է «արդիւնք, արդիւնաւորութիւն, արդիւնա-
բերութիւն» բառախումբը, որուն կորիզը կը կազմէ «արդ» արմատը, իր
նշանակած «կազմ ու ձեւ»ի իմաստներով:

«Արդիւնք» բառը, կեանքի բոլոր մարգերուն մէջ, կը նշանակէ «ամ-
բողջացուած գործ, վաստակ»: Հողամշակումի յատուկ մարզէն ներս՝
«արդիւնք» կը նշանակէ «բերք, արմտիք, պտուղներ, արգասիք», որոնք
կու գան պսակել տարուան մը աշխատանքները: «Արդիւնք»ը արդար
պսակումն է կատարուած աշխատանքին: Աշխատանք մը որ անպտուղ
կը մնայ, կոչուած է «ապարդիւն», այսինքն՝ ոչ ամբողջական, ուրեմն
տձեւ, որովհետեւ անհամապատասխան է տարուած գործին:

Նախամարդը «անարդար» որակած է այն հողը, որ «արդ»ով այսինքն՝
ճարտարութեամբ մշակուելէ ետք, «արդիւնք» չի տար: Արդիւնք տալը
«արդարութեան» գործ է, հիմնուած համապատասխանումին վրայ՝ ընդ-
մէջ տարուած աշխատանքին եւ ստացուած արդիւնքին:

Քրիստոնեայ հաւատքին մէջ ալ՝ «արդիւնք»ը համապատասխանում է Աստուծոյ մեզի տուած ձիրքերուն եւ մարդու հակադարձումին։ Աւետարանի հարուստ տանտէրը, ճամբայ չեղած՝ իր ծառաներէն ամէն մէկուն գումար մը յանձնեց որպէսզի զայն արժեւորեն, «արդիւնաւորեն»։ Վերադարձին՝ յանդիմանեց այն ծառան, որ իրեն յանձնուած գումարը անկիւն մը ծրարած՝ չէր «արդիւնաւորած»։ Տէրը ասիկա նկատեց «անարդար»։

Արդեօք

«Արդեօք» բառը, որ «արդ» արմատէն կազմուած է, գրաբարի մէջ հաստատ իմաստ ունի, իսկ աշխարհաբարի մէջ՝ տարակուսական։ Գրաբարի մէջ կը նշանակէ «անշո՛ւշտ», աշխարհաբարի մէջ «արդեօ՞ք»։

Իմաստի տարբերութեան պատճառն ա՛յն է, որ «արդեօք» բառը կազմուած է նոյն «արդ» բառէն, որ սակայն երկու տարրեր իմաստ ունի։

Առաջին «արդ»ը կը նշանակէ «կարգուկանոն, ճշդութիւն», իսկ անորմէ կազմուած «արդեօք»ը կը նշանակէ «իրօ՞ք, իրաւա՞մբ, իսկապէ՞ս, անշո՛ւշտ»։ Իսկ երկրորդ «արդ»ը կը նշանակէ «հիմա, այժմ», եւ անորմէ կազմուած «արդեօք»ը, որ կը հարցնէ, թէ «արդեօ՞ք հիմա՞ ալ, այս վայրկեանի՞ս ալ» ճիշդ է։

Հայ ժողովուրդը այս երկու «արդեօք»ներուն միջեւ ի վերջոյ որդեգրած է երկրորդը, հարցական իմաստը, ինչ որ կը նշանակէ թէ հայերը, դարերու փորձառութենէն ետք՝ իրականութիւններու եւ մարդոց հանդէպ աւելի վերապահ կամ զգուշաւոր դարձած են, (ինչ որ կը մնայ փաստել)...

ԲԱՐԻ

«Բարի» կը նշանակէ «լաւ, ընտիր, աղէկ», որուն հակառակ՝ գոյութիւն ունի «չբարի» ածականը, որ սակայն չ'ուզեր նոյնանալ «չար» բառին հետ, որովհետեւ «բարի» եւ «չար» բառերուն արմատները ստուգաբանականօրէն նոյնը չեն, ըստ մեզի։

«Բարի» բառը «ար, եր, ուր» արմատներէն առաջ կու գայ։ Անիկա սանսկրիտ ստուգաբանութեան մէջ կը նշանակէ «ընտիր, ազնիւ», իսկ զենդական ստուգաբանութեան համաձայն, «ար» կը նշանակէ «չնորհ, լաւութիւն»։ Սովմերական ստուգաբանութիւնը նոյն արմատին կու տայ «փայլող» նշանակութիւն։ Վերջապէս, ըստ յունական ստուգաբանութեան, «ար» կը նշանակէ «քաջ, լաւ»։

Այս բոլոր իմաստները, հակառակ որ իրարու հետ կը համընկնին,

սակայն չեն կարող «բարի» բառին ամենահին բացատրութիւնն ըլլալ, քանի որ վերեւ նշուած բոլոր իմաստները բարոյական կամ բնազանցական յատկանիշներ կ'արտայայտեն, ուրեմն հին չեն, որովհետեւ Նախամարդուն մօտ, ինչպէս պնդեցինք, ամէն բնազանցական միտքի ծագում, իբր աւելի հին մեկնակէտ՝ նիւթական կամ ֆիզիքական տուեալ մը ունենալու է: Փնտռենք «բարի» բառին ալ ֆիզիքական բնարմատը:

Այդ արմատը կը կարծենք գտնել ուրիշ բանասէրներու վարկածին մէջ, ըստ որուն՝ «բարի»-ին արմատը «բար, բարք» բառն է, որ կը նշանակէ «բնաւորութիւն, բնութիւն», բնութեան պարզեւած լաւութիւնը: Այս տեսութեան թիկունք կը կանգնի նաեւ արաբերէն լեզուն, որուն մօտ «բար» նմանապէս կը նշանակէ «ազնիւ բնաւորութիւն ունեցող»:

Այս վերջին մեկնակէտը եթէ որդեգրենք, պիտի յանգինք այն լաւատես եզրակացութեան, թէ Նախամարդուն համար՝ ինչ որ բնութեան հետ հարազատ էր, բարի՝ էր: Բնութիւնը չար չէ: Այս վարկածին արձագանգն է երանաւէտ դրախտի մը աւանդութեան գոյութիւնը բոլոր ազգերու ծննդաբանութեան կամ «Ծննդոց»-ին մէջ: Դրախտը, ինչ պատկերի տակ ալ ներկայացուած ըլլայ, մարդու սկզբնական անմեղութեան, բնական բարութեան արտայայտութիւնն է:

Նախամարդուն համար «բարի ըլլալ» նշանակած է համապատասխանել իր գոյացական բնութեան, վերադառնալ իր արմատներուն, մանկանալ...: Նոյնը դաւանեցան նաեւ Ժան Ժաք Ռուսոյ եւ իր բնապաշտ դպրոցը, ըստ որոնց՝ մարդը ի բնէ բարի կը ծնի, ընկերութիւնն է, որ զինք կ'ապականէ:

Քրիստոնէական տեսութեան համար եւս՝ բնութիւնն ու մարդը բարի ստեղծուած են: Սակայն մարդը իր բնածին բարութենէն հեռացնողը ո՛չ թէ ընկերութիւնն է, այլ Ադամի սկզբնական մեղքը: Մեղքը ուրեմն մարդուն բնութեան մաս չէ կազմած, օտար մարմին է, մարդու բնութեան վնաս պատճառած է: Ըստ Ս. Գիրքին, մարդը անմահ ստեղծուած էր ու մեղքն է որ մահը ստեղծեց:

Ուստի չար մարդը ա՛յն է, որ կը հեռանայ իր բնութեան բնատուր բարութենէն, զինք բարի ստեղծած Ուժին բարութենէն ու կ'իյնայ Չարին իշխանութեան տակ:

ՉԱՐ

«Չար» բառին ստուգաբանութիւնը կապուելու է, ըստ մեզի, ո՛չ թէ վերեւ նշուած «բար, բարք» արմատին, այլ սանսկրիտ «ար, եր» (ազնիւ, քաջ, արի, լաւ) արմատներուն, «չ» բացասական մասնիկի գործածութեամբ, անոր նշանակութեան տալով փոտական իմաստ: «Չար» կը նշա-

նակէ «ոչ արի», այսինքն՝ «ո՛չ քաջ, ո՛չ առողջ»:

Իր ժխտական բառակազմութենէն իսկ կը հետեւի, թէ «չար»ը գոյութիւն չունի իբր չար, այլ ան ժխտումն է «բարի»ին, քանի որ կը հակադրուի «բարի»ին յատկութիւններուն: Սակայն չարին ու բարիին միջեւ երրորդ գոյութիւն մը կայ. մա՛րդը, որ երբ կը ժխտէ բարին, կը ստեղծէ չարը, դրդուած չար հոգիէն, դեւէն, սատանայէն, ըստ Ս. Գիրքին:

Հոն ուր «բարին» կը բացակայի կամ վնաս կը կրէ, հոն «չար»ը կը ստեղծուի: «Չար»ը «բարի»ին չգոյութիւնն է, ինչպէս մութը՝ լոյսին չգոյութիւնն է: «Չար»ը «մութ է, չի փայլիր»: Ինչպէս մութը կայ, չարն ալ կայ, որուն համար կ'աղօթենք Աստուած, որ մեզ փրկէ «ի չարէ» եւ մեր հոգիները «լուսաւորէ»:

«Չար»ը ուրեմն «արի» չէ, վատ է: «Չար»ը «առողջ» չէ՝ ֆիզիքական մարզին մէջ, եւ «քաջ» չէ՝ բարոյական մարզին մէջ: «Չար»ը թերութիւն մըն է մարդուս կատարելութեան դէմ: «Չար»ը վնաս պատճառող է, ֆիզիքական թէ բարոյական մարզերուն մէջ:

● Նախամարդը, (պատմականօրէն չի գիտցուիր իր գոյութեան ո՞ր հանգրուանին), իր երանական բարութենէն զրկուեցաւ ու տառապանքը համտեսեց, ֆիզիքական ցաւը ճանչցաւ, ուստի զգուշաւոր դարձաւ զինք չըջապատող էակներուն հանդէպ եւ անոնց մէջէն սկսաւ զանազանել օգտակարն ու վնասակարը, հաճելին եւ տհաճելին: Նախամարդը հաւատաց, (նախնադարեան կրօններու պաշտամունքը զայն կը փաստէ), թէ հաճելին եւ անհաճելին այս երկուութիւնը գոյութիւն ունէր նաեւ իր մահէն ետք. հաւատաց որ երանութեան եւ ապերջանկութեան վիճակը կը գոյատեւէր այս կեանքէն ետք: Անդենականի տհաճելին՝ կոչեց «դժոխք», իսկ անդենական երանութեան վայրը «դրախտ» անուանեց:

Դժոխքի եւ դրախտի գոյութեան գաղափարը ապացոյցն է ժողովուրդներուն սնուցած հաւատքին՝ յետմահու կեանքի մը հանդէպ:

ԴժՈՒՔ

Հայերէն լեզուն՝ արեւելեան կարգ մը լեզուներուն նման, «դժոխք» բառը փոխ առած է իրանական արմատէն, որ իր ծագումնային իմաստով նշանակած է «զէշ վայր, վատ տեղ», ուր կեանքի հանգիստ չկայ, ուր զէշ վիճակ կը տիրէ:

Այդ «զէշ վայր»ը պատկերացուած է գետնի տակ: «Դժոխք» նշանակած է նաեւ «գերեզման», գեհնն, տաքտարոս: Յոյներն եւ Լատինները դժոխքը «ստորին վայր» կոչած են: Արաբերէն լեզուով՝ «դժոխք» բառը «փոս, հոր» կը նշանակէ: Հրեաներուն համար ալ, դժոխքը այն «փոս»ն

է (չէոլ), ուր կը հաւաքուին բոլոր ազգերուն մեռելները: Այս պատկերացումին արտայայտութիւնն է հայերէն «դժոխակուլ» բառը, որ կը յիշեցնէ երկրաշարժի ատեն բացուող ու կեանք կուլ տուող հողը:

«Դժոխք»ը ամայի վայր չէ, ըստ ազգերու դիցաբանութեան: «Դժոխք»ի բնակիչները մեռեալներն են: Ողջերը հոն չեն ընդունուիր: «Դժոխք»ի կեանքը կը սկսի մարդու մահէն ետք: «Դժոխք»ը բնակուած է չարչարող ու չարչարուող արարածներէ: Անոնք «դժոխաբնակ»ներն են, անոնք ունին իրենց «դժոխապետ»ը: «Դժոխք»ը գեղեցկութեան եւ երջանկութեան վայր չէ: Այս պատճառով «դժոխք» բառը ծառայած է նկարագրելու խոթոռ դէմքեր, տեսարաններ, դաժան բարքեր, «դժոխադէմ, դժոխալուր» բաներ:

«Դժոխք»ը բազմաթիւ կրօններու համար՝ անվերադարձ վայր է, ուրկէ դուրս գալ անկարելի է: Քրիստոս է որ, իր մահէն ետք, իջնելով «ի ստորին վայրս մահու», խորտակեց դժոխքին դռները:

Քրիստոնէութեան համար եւս՝ դժոխքը յետմահու պատժավայր է, ուր յաւիտենապէս կ'երթան Աստուծոյ տեսութեան անարժան մեղաւորները, աշխարհի վրայ իրենց գործած ծանր չարիքները հատուցանելու:

ԴՐԱՄՏ

Մարդուն համար՝ երջանկութիւնը իր չունեցածին երա՛զն է: Զայն կը փաստէ նաեւ «դրախտ» բառը:

«Դրախտ» պահլաւական բառ է, որ իր նախնական իմաստով նշանակած է «ծառ, ծառաստան», պարտէզ: «Ծառ, ծառաստան»ը երանութեան հոմանիշ դարձնող ժողովուրդ մը՝ բնական է որ կ'ապրէր անապատ ու անջրդի վայրի մը մէջ, անմխիթար միջավայր մը, որ զինք կը մղէր երջանկութիւնը ծառերու շուքին տակ պատկերացնելու, ինչպէս ու վասիսը անապատի բնակիչին համար, իր անծայրածիր աւազներուն մէջէն:

Անտառը, այլուստ, յատուկ հմայք մը ունեցած է յատկապէս միջագետեան դիցաբանութեան ու ժողովուրդներու մօտ, որոնք անտառապաշտ կամ ծառապաշտ դարձած են եւ անոնց պաշտամունք կատարած են: Ասոր արձագանգն է մեր մօտ Սօսեաց Անտառին ծառերուն պաշտամունքը:

Ս. Գիրքը յօրինող եւ անապատի բնակիչ հրեայ ժողովուրդը՝ Աստուծոմէ մարդուն պարգեւուած երջանկութեան վայրը «դրախտ» կոչեց, զայն իբր «անտառ, ծառաստան» պատկերացուց: Զայն նկարագրեց որպէս վայելքի վայր, ուր ջուրեր կը հոսին, պարտէզներ կը տարածուին, պտղատու ծառեր կը բուսնին: Եւ հոն է, որ տեղի ունեցաւ մարդկութեան տառ-

ման, ուր պտուղ մը ուտել—չուտելու հարցը, «լինել թէ չլինել»ու պէս, ճակատագրական երկընտրանք դարձաւ. Կեանքի «Ծառ», Մահուան «Ծառ», Չարի ու Բարիի գիտութիւն...:

● Հայ Նախամարդը, բնակելով լեռնային ու անտառախիտ վայրեր, պէտք չունէր իր դրախտը իբր ծառաստան պատկերացնելու: Լեռնաբնակ հայուն ու անապատածին հրեային համար՝ «դրախտ»ը նոյնը չէր կրնար ըլլալ: «Դրախտ» բառը եւ իր պատկերացուցած երանութիւնը մեր երկրին համար օտարամուտ նկատուելու են: Ան մեր լեզուին մէջ մտած է յատկապէս Ս. Գիրքի ճամբով եւ ապա քրիստոնէութեան շունչին տակ՝ առած է աննիւթական իմաստ:

Ինչպէս արտայայտուեցանք «ջուր» բառին առնչութեամբ, նմանապէս դժուար կ'ընդունինք, որ հայ մարդը երկինքի յաւերժական երանութիւնը երազած ըլլայ իր արդէն իսկ ամէն օր վայելած անտառով ու ծառերով:

«Դրախտ»ին պարզեւած երանութիւնը, «դրախտ» բառին պէս, հայկական չէ:

Ուրեմն ո՞րն էր հայ Նախամարդուն «դրախտ»ը:

Արդեօ՞ք անբախտ երկրացի ըլլալէ ետք, նաեւ «անդրախտ» երկնացի ենք:

ԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ, ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԻՒՆ, ԵՐԱԺՆՈՒԹԻՒՆ, ԵՐԱԳ, ԵՐԳ

«Դրախտ»ի համապատասխանող հայերէն բառ մը չէ հասած մեզի, որքան գիտենք: «Եղեմ»ը յունարէն բառ է, «փափկութեան վայր» երգած են մեր շարականները, «երկինքի արքայութիւն»ը քարոզած է քրիստոնէութիւնը: Paradis կոչած է զայն յունական աշխարհը, զայն քաղելով պարսկական "partés" (պարտէզ) բառէն, որ Աստուծոյ պարտէզն է, ուր Ադամն ու Եւան զետեղելէ ետք՝ ան կը շրջէր երեկոյեան զովին, ինչպէս կը պատմէ Մենդոց Գիրքը:

Կ'ուզենք կարծել, թէ «դրախտ» բառին հոմանիշը՝ Հայոց մօտ կը գտնուէր «երանութիւն» բառին մէջ եւ թէ «երանութիւն»ը մեզի համար կը նշանակէր ինչ որ «դրախտ»ն էր սեմական ժողովուրդներուն մօտ:

Դժուար է «երանութիւն» բառին ծագումը ստուգել ներկայիս, բանասէրներուն առաջարկած բացատրութիւններուն բազմազանութեան պատճառով:

— Ըստ ոմանց՝ «երանութիւն» բառը յառաջ եկած է սանսկրիտ «րան» արմատին նշանակած «ուրախութիւն» իմաստէն, ուրախութիւն մը որուն պատճառը էակի մը «սիրուն ու շնորհալի» կերպարանքն է: Այս բացատրութեան համաձայն, մարդուն «երանութեան» աղբիւրը՝ մարդուն

ա՛լքն է, աչքին պարգեւած անմարմին վայելքն է, պղատոնական վայելքին նման, որ մարդը կ'երջանկացնէ «սիրունի եւ շնորհալիի» տեսութեամբ:

— Ըստ ուրիշ բանասէրներու՝ «երանութիւն» բառը յառաջ կու գայ «րան» արմատին հնդեւրոպական իմաստէն, որ կը նշանակէ «սիրել», ինչ որ կ'ամբողջացնէ նախորդ ստուգաբանութիւնը, քանի որ «սիրուն ու շնորհալի» բանի մը տեսքը բնական է որ համակրանք ու սէր արթնցնէր առողջ ծնած Նախամարդուն մէջ: «Սէր, սիրել» ստուգաբանական տեսակէտին թիկունք կը կանգնի նաեւ յունարէն լեզուն, որուն սիրոյ աստուածը կոչուած է «էրոս»: Այս լեզուն ունի նաեւ «էրանոս» բառը, որ հայկական «երանի, երանութիւն» բառին նման կը հնչէ: Յունական բառը «երանութիւն»ը պատկերացուցած է նաեւ իբր «ընկերական խնջոյք» կամ «իրարու օգնութիւն»:

— Վերջապէս կայ նաեւ «երան» արմատին հնդեւրոպական ստուգաբանութեան տուած իմաստը, որ աճելով՝ յաջորդաբար նշանակած է «ախորժելի, ցանկալի, հաճելի, բարեկամութիւն, ուրախութիւն»:

Այս զանազան ստուգաբանութիւնները, նոյն «րան» արմատէն մեկնելով, իրար կ'ամբողջացնեն: Այսպէս, սանսկրիտ ստուգաբանութեան տուած «սիրուն ու շնորհալի» իմաստը միացնելով հնդիկ ստուգաբանութեան տուած «սիրելի» իմաստին հետ, ապա յունական «խնջոյքի, իրարօգնութեան» նշանակութիւնը զօդելով հնդեւրոպական կարգ մը հին լեզուներու միասնաբար նշանակած «ախորժելի, ցանկալի, հաճելի, բարեկամ» իմաստներուն հետ, կը ստանանք մեր հայրերուն պատկերացուցած «ղրախտ»ը, ուրուագծուած «երանութիւն» բառին տակ:

«Երանութիւն»ը, վերեւ նշուած ոչ—սեմական ժողովուրդներուն բառամթերքին մէջ, (որոնց շարքին նաեւ հայերս), սրտի ջերմութեան մէջ է, աչքի վայելքով սկսուած, սրտի յուզումով պսակուած, իրարու մօտ գալով ամբողջացած, խնջոյքի սեղանով պսակուած: Հայուն մօտ՝ մարդու «երանութիւն»ը մարդո՛վ պատկերացուած է եւ ո՛չ թէ բնութեան պարգեւած գեղեցկութիւններով, ջուրով, անտառով, եւն.:

Հայ Նախամարդը իր «ղրախտ»ը պատկերացուցած է որպէս միատեղ գտնուիլ մը, վայելելու համար ո՛չ թէ ծառերու զովութիւնն ու ծաղիկներուն բուրմունքը, այլ երջանկանալու գեղեցիկ էակի մը մտերմութեամբ ու այս ամէնը լիցքաւորելով հաւաքական «խնջոյք»ով մը՝ սիրած անձերու հանդիպումի մը մէջ, որուն իրենց մասնակցութիւնը անպայման բերելու էին նաեւ «եր» նախալանկով սկսող «երգը», «երաժշտութիւն»ը ու ինչո՞ւ չէ... նաեւ «երա՛գ»ը:

Հայը սիրած է իր «երանութենէն» բաժին հանել նաեւ իր վախճանեալներուն, երբ գացած է անոնց չիրիմին վրայ խնջոյք սարքելու, հոգեճաշ տալու...:

Այս յօդուածը իր ուսումնասիրութեան իբր առարկայ ընտրեց այն բառերը, որոնք առնչուած են եկեղեցական ու հոգեւորական մարդուն արժէքներուն, պաշտօնին ու անոր հոգեւոր աշխարհին հետ: Սակայն իմաստաբանական մեր այս աշխատանքը, մնալով հանդերձ հոգեւորի մարդէն ներս, չանտեսեց ֆիզիքականն ու անոր դերը՝ բառերուն ստուգաբանութեան մէջ, մարդկայինին տալով իր արժանավայել դիրքը:

Մարդը ազատ ծնած է: Մարդը իր այս ազատութիւնը ո՛չ մէկ տեղ ա՛յնքան անկաշկանդ կիրարկած է ո՛րքան իր լեզուն ստեղծելու արարքին մէջ: Ահա թէ ինչու ժողովուրդները նոյն իրականութիւններուն նկատմամբ տարբեր բառեր կերտած են ու տարբեր լեզուներ գոյութիւն ունին աշխարհի երեսին: Սակայն Մարդուն այս ազատութիւնը մէկ պայմանի ենթակայ մնացած է, մարդը պիտի ապրի ու գործէ իբր իրարմէ անբաժան հոգի եւ մարմին:

Մարդու հոգիին ու մարմինին այս ամուսնութիւնը հօրագոյնն է անոր կնքած բոլոր ամուսնութիւններէն: Մարդ այս աշխարհին մէջ չի կրնար ապրիլ միայն իր մարմինով, գոյութիւն ունենալ միայն իր հոգիով: Երկու պարագային՝ Մարդը պիտի դառնար կա՛մ անբան, կա՛մ հրեշտակ եւ կամ դիա՛կ:

Մարդու հոգիին ու մարմինին գոյացական այս անբաժանելիութիւնը ինքզինք արտայայտեց նաեւ լեզու կերտելու մեքանիզմին մէջ: Մարդը իր լեզուն չէ՛ ստացած երկինքէն: Ան երկինքէն ստացած է լեզու ստեղծելու միայն կարողութիւնը: Մարդն է, որ իր լեզուն ստեղծեց, բառերը ինք կերտեց, բայց նախասահմանուած պայմանի մը համաձայն. իր հոգիին եւ իր մարմինին համագործակցութեամբ:

Ինչ որ Աստուած միացուց, բանասէրները թող չբաժնեն...:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Ի դէպ, «մեղքանալ» բայը կազմուած է «մեղկ» արմատէն, եւ ո՛չ թէ «մեղք» բառէն: «Մեղք» բառէն առաջ եկած «մեղքանալ» բայը պիտի նշանակէր «մեղք դառնալ», ինչ որ այս պարագային՝ իմաստ չունի: Ուստի «մեղքանալ» բայը ուղղագրուելու է «մեղկանալ», որ կը նշանակէ թոյլնալ, զիջիլ, ու խիղճէ մղուած՝ խղճալ կամ գթալ:
2. Տես՝ Անդրանիկ Կոսմեան, «Բառերուն միւս երեսը», *Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս*, հտ. ԺԵ., Պէյրութ, 1995, էջ 45:
3. Ի դէպ, հարց կու տամ, թէ ի՞նչպէս «ջուր»ը բանասերներուն կողմէ բնիկ հայ բառ կրնայ նկատուիլ, երբ ան անապատաբանակ ժողովուրդներու կամ անջրդի երկիրներու ազդեցութիւնը կը կրէ իր ստուգաբանութեան մէջ: Հայաստանի պէս ջրառատ երկրի մը մէջ, նկատելի է որ «ջուր» արմատով կազմուած ո՛չ մէկ հայ բայ անցեա-

լեն հասած է, որ «լուալու, մաքրելու» նշանակութիւն ունենայ: Կը վերադառնամ այն տեսակետին, (որուն մասին օր մը պետք է խօսիմ՝ Վարդգէս Ուրիշեանի *Մեր Արմազները Նոր Լոյսի Տակ* աշխատասիրութեան նուիրում զրախօսականի մը առիթով), ըստ որում՝ կը համարիմ թէ մեր ժողովուրդին բաղադրիչ մէկ մասը սեմական ցեղին ու լեզուին պատկանած ըլլալուն, ապա անոնց պէս անապատային պայմաններուն տակ ապրած ըլլալուն իբր հետեւանք, անոնց հոգեբանութիւնն ու բառամբերքն ալ որդեգրած է: Այս կացութեան իբր հետեւանք, սեմական ցեղին ստեղծած բազմաթիւ բառեր՝ ի վաղուց մուտք գործած ու պահպանուած են մեր ներկայ լեզուին մէջ, որոնց սակայն Վ. Ուրիշեան արաբական ծագում կը վերագրէ, մինչդեռ երկուքն ալ կը պատկանին արեւի վաղմջական լեզուի մը, որուն նշանագրերէն մաս մը մեզի հասած է «Դանիէլեան նշանագրեր» անունի տակ:

Ա.Կ.

THE OTHER SIDE OF THE WORDS

(IV)

(SUMMARY)

ANTRANIG GRANIAN

This is the fourth instalment of a series of articles dedicated to the analysis of the content and meaning of certain Armenian words which are related to the spiritual and religious life of man, to his various forms and expressions of belief and credo, church and rites, his spiritual and ethical life, emotions and dedication, to his various means of expression of good and evil, of salvation and morality, and of his meaning and inference of the natural and supernatural. In this respect the words of prime importance and their derivations as dealt with in the article are:

1. *Kron* (religion); *kronavor* (man of religion).
2. *Oukht* (vow); *oukhtavor* (pilgrim).
3. *Ararich* (creator).
4. *Pashtel* (to worship); *pashton* (function, service), *pashtamounk* (ceremony).
5. *Yekeghetzi* (church); *yekeghetzakan* (ecclesiastics).
6. *Tadjar* (cathedral); *mehyan* (temple); *bagin* (altar).
7. *Avetaran* (gospel); *avetaranakan* (Evangelical).
8. *Karoz* (sermon); *karozych* (preacher).
9. *Hogi* (soul); *hogeavorakanoutioun* (clergy).
10. *Shounch* (breath, spirit).
11. *Hamaynk* (community).
12. *Karg* (order).
13. *Astidjan* (rank); *sandoukh* (ladder).
14. *Asparez* (career, challenge).
15. *Arakyal* (apostle); *arakeloutioun* (mission).
16. *Spas* (service); *spasavoroutioun* (act of serving).
17. *Dzarayoution* (servitude); *dzara* (servant).
18. *Never* (present, gift); *neviroum* (dedication).
19. *Meghk* (sin).
20. *Venas* (loss).
21. *Arat* (stain).
22. *Patij* (punishment).

23. *Kavoution* (expiation); *kavel* (to justify, to absolve).
24. *Hantsank* (offense); *hantsavor* (guilty).
25. *Perkich* (saviour); *perkoution* (salvation); *azatoution* (freedom).
27. *Sourb* (holy, sacred); *serboutioun* (holiness, sanctity); *serbel* (to wipe); *makour* (clean, pure); *makrel* (to cleanse); *leval* (to wash); *djerel* (to drench); *terdjel* (to soak); *termel* (to macerate).
28. *Ardaroutioun* (justice); *ardar* (just); *ardyounk* (produce); *ard yok?* (perhaps).
29. *Bari* (kind, good).
30. *Char* (evil).
31. *Dejokhk* (hell).
32. *Derakht* (paradise).
33. *Yeranoutioun* (bliss); *yerdjankoutioun* (happiness); *yerajeshtoutioun* (music); *yeraz* (dream); *yerg* (song).

An analysis of the Armenian words cited above and their evolution through centuries past will at time reveal a complete change of meaning. Though now of religious and spiritual, and moral ethical content, these words also keep their pristine sense and meaning and witness of their survival all through the centuries and history past of the Armenian people.